

LA VERDAD? ES MUY DURO..

BESTAANSTRATEGIEËN VAN HERVESTIGDE VLUCHTELINGEN IN SAN ALFONSO, GUATEMALA

Bachelorscriptie Culturele Antropologie
24 Juni 2011

Tamara Steen

LA VERDAD? ES MUY DURO..

BESTAANSTRATEGIEËN VAN HERVESTIGDE VLUCHTELINGEN IN SAN ALFONSO, GUATEMALA

Tamara Steen
Culturele Antropologie
Universiteit Utrecht

| T.S.Steen@students.uu.nl
| 3340732
| Bachelor scriptie 2011

Dankwoord

Deze thesis is het eindresultaat van mijn eerste veldwerk ervaring als antropoloog in spé, van mijn eerste ervaring op een precaire locatie, in een ver land waar ik de taal net een beetje beheerste. Dit is het eindresultaat van mijn onderzoek in San Alfonso, Guatemala.

Via deze weg wil ik een aantal mensen bedanken voor hun steun en toeverlaat, voor wijze raad en oneindig geduld. Allereerst wil ik Kees bedanken voor de geweldige begeleiding en de gezellige uurtjes die we hebben gehad in de aanloop naar het onderzoek. Tijdens de feestdagen waren de “Kees-2”-bijeenkomsten altijd een gezellig en daarnaast nuttige tijdsbesteding. Verder niets dan lof voor mijn begeleiding in het veld. Bedankt voor de goede adviezen en voor de grote belangstelling. Daarnaast wil ik ook Gerdien bedanken. Hoewel niet mijn persoonlijke begeleidster, heeft zij mij in het veld zowel steun op afstand gegeven op mijn ‘waarbenjij.nu’, als op locatie in de *comunidad*. Bedankt voor de raad die je ons gaf in San Alfonso, voor het kopen van producten bij onze gastfamilies en voor het terugkomweekend in Panajachel. Een speciaal bedankje ook nog voor Ellen, voor de mooie foto’s die je naar het thuisfront hebt gestuurd voor me.

Vervolgens wil ik alle vrouwen van SAQ’JAL bedanken voor de hulp die zij mij boden tijdens mijn onderzoek. Bedankt voor de interessante en leerzame verhalen. Verhalen die me hebben geraakt, en me zullen blijven raken tijdens het schrijven en lezen van dit stuk. We hebben samen veel heftige en emotionele dingen besproken. Bedankt voor jullie openhartigheid en bedankt voor het eten dat elke dag weer in een ander gezin voor ons klaar stond.

Ik wil de familie Ortiz en Aide in het bijzonder bedanken voor hun gastvrijheid acht weken lang. Zij hebben hun eigen kamers leeggehaald om ons een plekje te geven in het eigen huis, zodat we ons niet alleen zouden voelen aan de andere kant van de weg in het ‘logeerhuis’, waar we aanvankelijk zouden wonen. Aide, bedankt voor het organiseren van de bijeenkomsten met SAQ’JAL en voor het zorgen voor toegankelijkheid tot de hele groep.

Verder wil ik Maria en Roberto Garcia bedanken voor hun feedback en grote bron van informatie. Bedankt dat jullie op sommige momenten mijn rots in de branding waren.

En natuurlijk wil ik het thuisfront bedanken voor de lieve en fijne berichtjes, voor hun steun en bijna eeuwige geduld bij het aanhoren van mijn onderzoeksproblemen en mijn aanhoudende kwaaltjes. In het bijzonder wil ik mijn ouders, zusje en Leon bedanken, die er zo goed als zij konden voor mij zijn geweest.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
2. Bestaanstrategieën van hervestigde vluchtelingen in San Alfonso, een conceptueel model	9-19
2.1 Burgeroorlogen en armoede	9
2.2 Bestaanstrategieën	11
2.3 Vluchtelingen	14
2.4 Hervestiging	15
2.5 Hervestigde vluchtelingen en armoede in Guatemala	16
3. Hervestiging	20-28
3.1 Op de vlucht voor het leger	20
3.2 Vluchtelingen in Chiapas	23
3.3 Terug naar Guatemala	25
4. Huishoudens, hulpbronnen en arbeid	29-35
4.2 Land om te overleven	29
4.3 Bezittingen	30
4.4 Arbeid en inkomen	34
5. Toegang tot collectieve hulpbronnen	36-40
5.1 Onderwijs	p.
5.2 Gezondheidszorg	37
5.3 Infrastructuur	39
6. Sociaal Kapitaal	41-47
6.1 SAQ'JAL	41
6.2 COCODE	43
6.3 "We zijn deel van de <i>comunidad</i> "	45
7. Conclusie	48
8. Referenties	51
Bijlage 1: Reflectie	54
Bijlage 2: Samenvatting in Spaans	57

Figuur 1: Kaart van Guatemala - <http://www.ellaoverguatemala.nl/img/Kaart-Guatemala.gif>

Figuur 2: Kaart van Departement Retalhuleu – www.google.nl/maps

I. Inleiding

We vluchtten in de nacht of vroeg in de ochtend met grote groepen naar Chiapas. We lieten alles achter, alleen een beetje geld en wat andere waardevolle spulletjes namen we mee. Onze dieren, kleren en andere eigendommen bleven achter in het dorp, omdat we eigenlijk hadden verwacht dat we weer terug zouden komen. Uiteindelijk bleek dit uitgesloten. De meesten hadden enorme angst om terug te gaan voor het gevaar dat dreigde in ons dorp. We vluchtten bijna allemaal tegelijk, maar gingen daarna alle kanten op. Mensen verschole zich in het bos, anderen in de bergen of op andere plekken. We dachten allemaal dat we terug zouden keren naar het dorp en dat dit slechts tijdelijk zou zijn. Kinderen raakten door de chaos kwijt. We droegen geen schoenen of sandalen waardoor we last kregen van doorns in onze voeten (Bijeenkomst SAQ'JAL 7 Maart 2011).

De burgeroorlog in Guatemala dat het resultaat was van politieke en sociale tegenstellingen, begon in 1960, maar escaleerde eind jaren '70 onder het bewind van Lucas García (Davis 1988). Het conflict dat in totaal 36 jaar duurde, werd gevoed door discriminatie, politieke uitsluiting en conflicten om land dat vooral de inheemsen is afgenomen (Norwegian Refugee Council 2009). De piek van de oorlog bevond zich vroeg in de jaren' 80. Van 1979 tot en met 1984 zijn grote aantallen *indigenas* slachtoffer geworden van het geweld. Zij werden het hardst getroffen door massamoorden, het verbranden van complete dorpen en de moord op belangrijke leiders. Het doel hiervan was dat collectieve actie onmogelijk zou worden. Deze groepen *indigena* kwamen voornamelijk uit verschillende gebieden als Huehuetenango, El Quiche, Alta Verapaz en de Ixil streek. In totaal zijn er meer dan 200,000 mensen vermoord en 1,5 miljoen zijn naar elders gevlucht (Norwegian Refugee Council 2009).

De oorlog eindigde in 1996 met het ondertekenen van de vredesakkoorden tussen de Guatemalteekse regering en de Guatemalteekse nationale revolutionaire eenheid (URNG) (Di-Georgio-Lutz and Hale 2004: 2). Ondanks dit akkoord woedt er voor velen nog steeds een stille oorlog in Guatemala. Veel *indigenas* die gevlucht waren tijdens deze oorlog zijn teruggekeerd naar dezelfde locatie als waar zij vandaan kwamen, of naar een nieuwe plek waar zij een nieuw bestaan moeten opbouwen. In 1993 begon de grootschalige hervestiging van vluchtelingen die met name naar Mexico gevlucht waren. Voor veel *indigenas* geldt dat zij zich ondanks hun terugkeer nog steeds niet veilig voelen in Guatemala. Nu er meer dan vijftwintig jaren verstreken zijn sinds de piek van de oorlog en de massale ontheemdingen van inheemse gemeenschappen, is het nog steeds de vraag in hoeverre hun leefcondities zijn veranderd of verbeterd en of hun hervestiging of terugkeer zal zorgen voor *durable solutions* (Norwegian Refugee Council 2009).

Deze scriptie vertelt het verhaal van hervestigde Mam vluchtelingen uit Huehuetenango, die tijdens de oorlog naar Chiapas zijn gevlucht, op zoek naar een veilig onderkomen. De komst

van het leger in San Idelfonso Ixtahuacan speelt zich af in 1979, onder het bewind van Lucas Garcia en onder dat van Rios Montt, die in 1982 door een staatsgreep aan de macht is gekomen. In deze korte periode zijn in het hele land meer dan 400 inheemse dorpen uitgemoord en platgebrand en tienduizenden zijn op de vlucht geslagen naar Mexico. De vluchtelingen zijn terecht gekomen in de bergen van Guatemala waar zij moesten vechten voor hun leven zonder bezittingen, eten, drinken of onderdak en weten daarna de grens van Mexico over te steken. Zij kwamen voornamelijk in Chiapas terecht. Anderen vluchten naar veiligere gebieden in Guatemala.

In deze scriptie analyseer ik de onderzoeksresultaten die ik verzameld heb tijdens het veldwerk dat ik van 27 februari tot en met 23 april heb verricht in San Alfonso, een *comunidad* gelegen nabij het dorpje San Martin Zapotitlan. San Alfonso ligt in het departement Retalhuleu, de zuidelijke kuststreek van Guatemala, dat bekend staat om haar koffie- en suikerplantages. Het onderzoek is verricht onder hervestigde Mam vluchtelingen, die oorspronkelijk uit San Idelfonso Ixtahuacan in Huehuetenango komen, en tijdens de oorlog na een periode in Chiapas uiteindelijk een stuk land in San Alfonso toegewezen hebben gekregen. Dit hele proces van hervestiging is een apart hoofdstuk in het leven van de gezinnen en vormt een leidraad in het verdere verloop van hun leven en de manier waarop zij hoofd bieden aan hun sociaal economische situatie. Ik wil inzicht krijgen in de bestaanstrategieën van de hervestigde Mam vluchtelingen uit Chiapas, in San Alfonso, Guatemala. Ik zal dieper ingaan op het proces van hervestiging, de huishoudsamenstelling dat wordt gerelateerd aan de verrichte arbeid en hulpbronnen, de toegang tot collectieve hulpbronnen en het aanwezige sociaal kapitaal.

Ik heb mijn onderzoek uitgevoerd onder tien huishoudens en meerdere sleutelinformanten, waarbij ik het meest gebruik heb gemaakt van participerende observatie. Hierdoor heb ik goed inzicht kunnen krijgen in het dagelijks leven van de gezinnen. Tevens heb ik gebruik gemaakt van levensgeschiedenissen die in de vorm van een *testimonial* zullen worden gepresenteerd. Dit betekent dat er één collectief verhaal verteld zal worden, met hier en daar een persoonlijke ervaring. Ik heb onder mijn informanten en sleutelinformanten interviews afgenomen, die een kapstok in het onderzoek hebben gevormd. Daarnaast heb ik dagelijks informele gesprekken met de verschillende huishoudens gehouden, waardoor bepaalde elementen uit de interviews nog meer verheldering konden krijgen, of meer konden worden uitgediept. Ik ben in contact gekomen met mijn onderzoekspopulatie door actief te hebben deelgenomen aan het dagelijks leven. Voor de werving van mijn informanten heb ik veel gebruik gemaakt van de sneeuwbal- of netwerkmethod, maar het meest ben ik in contact gekomen met de verschillende gezinnen door het gastgezin waar ik dagelijks verbleef.

In het eerste hoofdstuk van deze scriptie wordt uitgelegd hoe het proces van hervestiging

in de praktijk is gegaan. Het beschrijft de komst van het leger in het dorp, de massamoorden en de stromen vluchtelingen die daarna op gang gekomen zijn. Tevens wordt de tijd in Chiapas beschreven, waar de families soms wel vijftien jaar hebben gewoond. Het was een tijd vol discriminatie en uitsluiting, waarin de families hun weg hebben moeten vinden om te kunnen overleven. De laatste sectie van het hoofdstuk beschrijft de terugkeer naar Guatemala en de komst in hun huidige woonplek, San Alfonso.

Het tweede hoofdstuk beschrijft de huishoudsamenstelling, de hulpbronnen en de arbeid die er wordt verricht door de hervestigde gezinnen, omdat deze elementen belangrijk zijn in het vormen van bestaanstrategieën. Tevens zal ik hier kijken naar de genderstratificatie en leeftijd in het huishouden en tijdens het verrichten van arbeid. In mijn derde hoofdstuk ga ik in op de toegang tot collectieve hulpbronnen en in hoeverre de hervestigde vluchtelingen hier toegang tot hebben. Toegang hebben tot deze instellingen is tevens deel van de richtlijnen voor een geslaagde hervestiging die het UNHCR en The Norwegian Refugee Council hanteren. In het laatste hoofdstuk kijk ik naar de hoeveelheid sociaal kapitaal er aanwezig is in het dorp en welke manier de gezinnen hier gebruik van maken. Ik zal dieper ingaan op de relaties binnen SAQ'JAL, de vrouwenorganisatie in San Alfonso en de manier waarop de organisatie te werk gaat. Verder zal ik kijken naar de werking van de COCODE. Ten slotte behandel ik politieke besluitvorming als deel van het sociaal kapitaal, om te kunnen nagaan in hoeverre men stemrecht heeft, hier gebruik van maakt en welke effecten het hebben op de gezinnen. In mijn conclusie zullen alle elementen samen komen, en zal ik kijken in hoeverre de hervestigde gezinnen hebben voldaan aan een geslaagde hervestiging volgens de richtlijnen en op welke manier dit ter discussie gesteld kan worden.

II. Bestaanstrategieën van hervestigde vluchtelingen in San Alfonso, Guatemala. een conceptueel onderzoek

Diepgewortelde armoede is de hoofdoorzaak van burgeroorlogen. In landen waar de bevolking leeft van lage en stagnerende inkomens en waar export van grondstoffen de voornaamste inkomstenbron is, is het risico op een binnenlands conflict hoog....

- Volkskrant 15/05/03¹

1.1 Burgeroorlog en armoede

Er zijn verschillende oorzaken van armoede die per land enorm verschillen. Geschiedenis, geografie en bestuur kunnen oorzaken zijn van armoede en ongelijkheid, maar ook oorlogen, gewapende conflicten en het instorten van staten veroorzaken of verergeren armoede (OECD 2001). Toch komt armoede niet alleen voort uit oorlog. Er is sprake van een wisselwerking waarin armoede het gevolg is van conflict en vice versa. Elk conflict heeft volgens MacGinty en Williams (2006: 26) een eigen 'conflict-DNA. Dit komt deels overeen met andere conflicten, maar heeft voornamelijk eigenschappen die alleen voor dat specifieke conflict gelden. Conflicten hebben meerdere oorzaken die verschillen ten opzichte van de context waarin ze plaatsvinden. Belangrijk om te begrijpen is dat er conflicten zijn die voortkomen uit armoede, maar dat niet alle plekken waar armoede in de wereld voorkomt zal leiden tot conflicten. Smith (1997: 7) geeft meerdere factoren waardoor oorlogen kunnen ontstaan. Hij onderscheidt deze in economische ongelijkheid, repressieve politieke systemen, vermindering van natuurlijke hulpbronnen en etnische diversiteit.

In burgeroorlogen zijn het echter altijd de burgers die het doelwit van de gevechtshandelingen zijn en diegene die het meest lijden onder de gevolgen van het geweld. Materiële hulpbronnen en sociale netwerken die activiteiten in het dagelijks leven mogelijk maakten zijn vernietigd. Daarnaast vinden de hoofdrolspelers in oorlogen altijd een weg om de ander zoveel mogelijk pijn te doen, zodat het voor de ander onmogelijk is om het oude leven weer op te pakken (Allen en Thomas 1992: 173). Hierdoor ontstaan negatieve humanitaire effecten op de lange termijn voor de burgerbevolking en hun hulpbronnen.

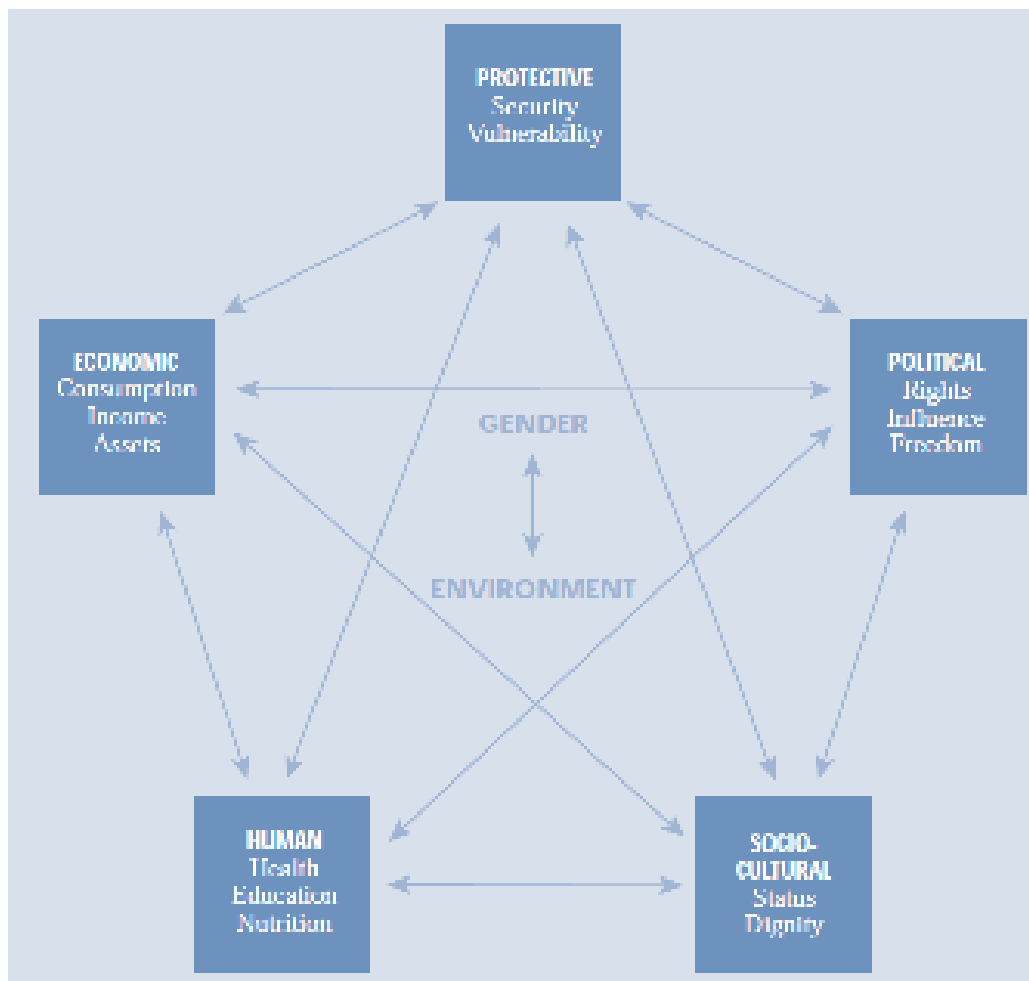
De DAC Guidelines van het OECD claimen dat armoede de uitsluiting van sociaal adequate levensstandaarden betekent. De multidimensionaliteit van armoede onderscheidt het OECD in vijf kern mogelijkheden (*capabilities*): *economic-, human-, political-, socio-cultural- en protective capability* (OECD 2001: 19), die elkaar beïnvloeden (figuur 3). Met de *economic*

¹ www.volkskrant.nl Niet religie, maar armoede is de oorzaak van burgeroorlog. Bezocht op: 14 Juni 2011.

capability bedoelt het OECD de mogelijkheid tot een inkomen en het consumeren en het hebben van hulpbronnen. Hulpbronnen zijn de sleutel tot voedselveiligheid, materiële welvaart en sociale status. Dit schiet vaak te kort bij de armen, net als toegang tot financiële en materiële hulpbronnen als land, werktuigen en dieren, bossen en visbare wateren, krediet en degelijk werk (2001: 37). De *human capability* is gebaseerd op gezondheid, educatie, voeding, schoon drinkwater en onderdak. De *political capability* bestaat uit mensenrechten, stem en invloed hebben op beleid en politieke processen. Het ontzeggen van politieke vrijheden of mensenrechten is een belangrijk aspect van armoede (OECD 2001: 37). Ten vierde gebruikt het OECD de *socio-cultural capabilities*, die zorgen voor de mogelijkheid tot het actief deelnemen als een volwaardig lid van de samenleving. Sociale status, waardigheid en andere culturele condities maken hier deel uit van het toebehoren tot een samenleving, wat erg belangrijk gevonden wordt door de armen zelf. Ten slotte maakt de *protective capability* deel uit van deze benadering. Armoede is op grote schaal een oorzaak van externe schokken zoals natuurrampen, economische crisissen en conflicten. Dynamische concepten zijn hier belangrijk, omdat sommigen chronisch arm zijn en anderen tijdelijk (OECD 2001: 37).

De relatie tussen oorlog en armoede en met name de armoede die uit oorlog voortkomt, wordt beschreven door Justino (2009). Zij stelt dat de impact van conflict op armoede bestaat uit een serie van welvaartseffecten. Ten eerste beschrijft zij de directe effecten van oorlog op armoede. Dit houdt in dat huishoudens instorten door moord, verwondingen en mentale gebreken, wat leidt tot een direct effect op hulpbronnen en bestaanstrategieën. Deze gaan verloren in de hevige gevechten en plunderingen, wat ontheemding en nog meer armoede tot gevolg heeft. De effecten komen overeen met zowel de sociaal culturele als de economische *capabilities* van het OECD. Vluchtelingen uit conflictgebieden leven veelvuldig onder moeilijke sociaaleconomische omstandigheden, zoals uitsluiting en ontberingen. Daarnaast is hun productiviteitsniveau lager dan dat van diegenen die zijn achtergebleven. Ten tweede beschrijft zij de indirecte effecten van oorlog op armoede. Dit houdt het effect van geweld op lokale instituties in, voornamelijk die van lokale markten en handel, maar ook de werkgelegenheid en sociale zekerheid. Verder heeft het effect op sociale netwerken en gemeenschapsrelaties, effect op politieke instituties en bestuur. Het OECD classificeert deze indirecte effecten onder de *protective capability* en de *human capability*, maar ook heeft het sociaal culturele en economische elementen. Ten slotte beschrijft Justino de materiële effecten, die te maken hebben met de ontwrichting van bestaanstrategieën. Dit is terug te vinden in de *economic capability* van het OECD. Conflicten onderscheiden zich van andere “shocks” omdat het destructief van aard is. Hulpbronnen worden met opzet kapot gemaakt. Justino beschrijft de effecten van oorlog op de

economie, sociale relaties en politiek. Zij sluit daarbij aan op de multidimensionale armoedebenadering zoals het OECD dat doet.

Figuur 3: Capabilities van het OECD

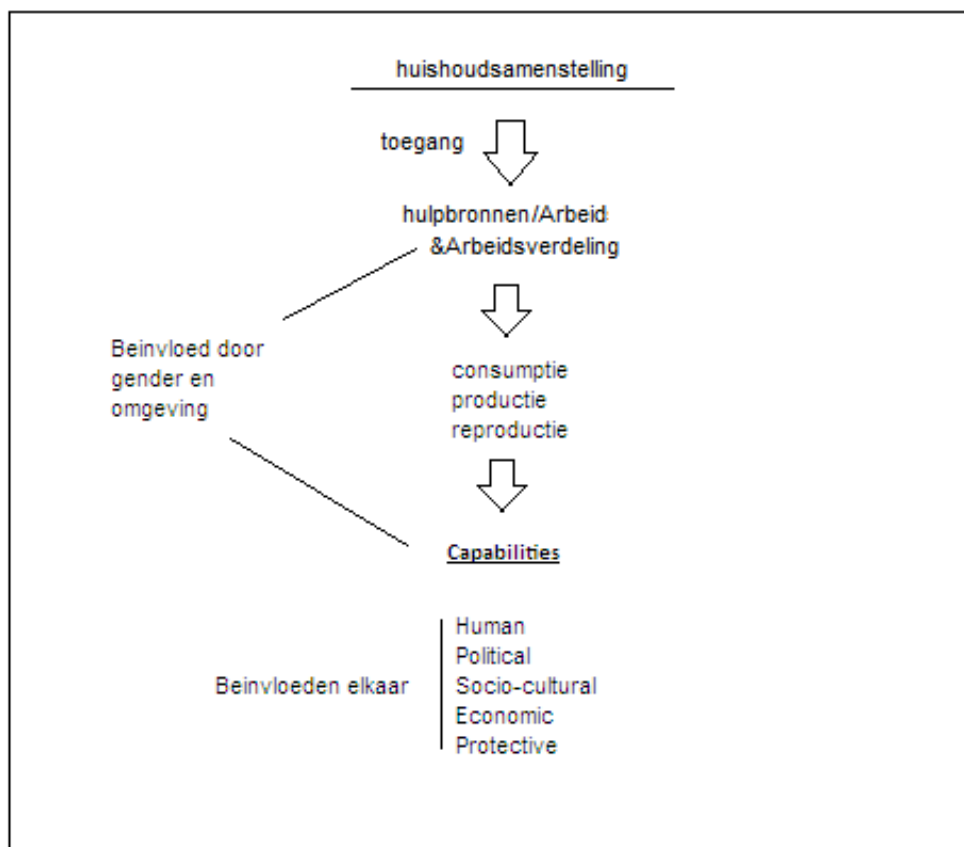
1.2 Bestaanstrategieën

“Geef de mensen geen vis, maar een hengel” – Oxfam Novib.

In huidige vraagstukken over armoede, wordt steeds vaker een *actor oriented approach* gebruikt, waarbij het belangrijk is om armoede te benaderen vanuit het eigen handelen van het individu. Long beweert dat *agency* belangrijk is in theorieën die zich focussen op de handelingsbekwaamheid van het individu. *Agency* betekent dat het individu zelf de mogelijkheid heeft om met bepaalde omstandigheden om te gaan en te handelen naar deze omstandigheden. Zelfs het individu verwijst niet naar de intenties die mensen hebben met het doen van bepaalde dingen, maar hun mogelijkheid om deze dingen daadwerkelijk te doen. Bestaanstrategieën zijn een goed voorbeeld van *agency* in de praktijk. Een bestaansstrategie is een combinatie van

activiteiten die mensen kiezen om bepaalde doelen in het leven te kunnen bereiken. Het bestaat uit keuzes, doelen, waarden en activiteiten die beïnvloed worden door politieke, economische, sociale, culturele en beschermende componenten. Deze keuzes zijn strategisch en dynamisch, gebaseerd op de veranderende relaties tussen mensen, hun mogelijkheden voor toegang tot - en controle over het gebruik van lokale hulpbronnen en hun capaciteiten om gebruik te maken van deze mogelijkheden voor hun levensonderhoud en inkomen (Walker et al. 2001). De achterliggende gedachten van beslissingen zijn het belangrijkste. Waarom hebben zij gekozen voor deze strategie?

In een raamwerk van bestaansstrategieën zijn de volgende punten van belang: de diversiteit van hulpbronnen waar huishoudens afhankelijk van zijn; de manier waarop mensen toegang hebben tot deze hulpbronnen, ze kunnen verdedigen en behouden en de mogelijkheden van mensen om deze hulpbronnen om te zetten in inkomen, waardigheid, macht en duurzaamheid (Bebbington 1999: 2028).

figuur 4: bestaan strategieën

De in paragraaf 1 behandelde *capabilities* van het OECD houden voornamelijk de potentiële mogelijkheden in, in plaats van de reeds behaalde mogelijkheden (Schuller et al. 2004: 21). De

theorie kan dienen als een kapstok voor bestaanstrategieën (zie figuur 4).

Het model laat zien dat leden van het huishouden toegang hebben tot de eerder genoemde hulpbronnen en *capabilities*. Deze hulpbronnen zijn vervolgens te gebruiken, door bijvoorbeeld arbeid en consumptie. De *capabilities* zijn de uitkomst van dit proces, dat dan weer opnieuw kan beginnen. De hulpbronnen geven mensen de mogelijkheid (*capability*) en de uitkomst hiervan maakt bestaansstrategieën betekenisvol en levensvatbaar (Bebbington 1999: 2029). Huishoudens zijn de basis van economische en sociale besluitvorming in rurale gemeenschappen en kunnen worden gedefinieerd als “een eenheid van één of meerdere individuen die wel of geen familie van elkaar zijn, waarin consumptie, productie en reproductie plaatsvinden” (Crehan, 1992a:90-91 in de Bruin 2006: 16). Dit proces verschilt per huishouden. De één zal meer zelfvoorzienend zijn en de hulpbronnen voornamelijk zelf gebruiken, terwijl de ander hulpbronnen voornamelijk gebruikt voor verkoop en om een inkomen te genereren.

Het is belangrijk om bestaansstrategieën van huishoudens te bekijken om te kunnen begrijpen wat zij doen en wat hun kijk is op mogelijkheden tot verandering (Raintree 2005). Met huishoudstrategieën worden zowel doelen op de lange termijn als op de korte termijn nagestreefd. Bestaansstrategieën zijn erg divers en hangen af van de hulpbronnen die op dat moment aanwezig zijn. Het is daarom goed mogelijk dat de strategieën die op een bepaald moment worden nagestreefd, in de toekomst een andere vorm hebben. Boeren kunnen een bepaalde strategie uitoefenen die er enerzijds voor zorgt dat het huishouden kan rondkomen en anderzijds zorgt voor het opbouwen van kapitaal voor de toekomst van kinderen (Bebbington, 2004:178). Alles hangt samen met het kapitaal dat aanwezig is en in hoeverre periodes van shocks worden opgevangen met dat kapitaal.

Door te kijken naar de huishoudsamenstelling is het ook van belang om de arbeidsverdeling binnen het huishouden te analyseren. *Gender* en leeftijd zijn hierin belangrijk. *Gender* rollen refereren naar taken en activiteiten die een cultuur toeschrijft aan mannen of vrouwen. *Gender* stratificatie beschrijft de ongelijke verdeling van sociale hulpbronnen, macht, aanzien en persoonlijke vrijheid tussen mannen en vrouwen, wat hun verschillende posities in de sociale hiërarchie benadrukt. Vaak worden hierin stereotypen onderscheiden, waarin sterk wordt vastgehouden aan wat mannen en vrouwen behoren te doen (Kottak 2008: 252-254). De huishoudsamenstelling bepaalt de rolverdeling in het werk dat mannen en vrouwen verrichten. Daarnaast is er een mogelijkheid dat kinderen uit het huishouden van school worden gehouden of gehaald, voor het genereren van extra inkomsten.

Voor miljoenen mensen in rurale derde wereld gebieden is land een hulpbron van groot belang. Eigendomsrechten variëren aanzienlijk van land tot land, afhankelijk van conflicten om land en de bredere institutionele en politieke context. Rurale armoede hangt sterk samen met

het gebrek aan eigen land door onveiligheid en het ontbreken van rechten tot dit land. Economische analyses erkennen het belang van landrechten en claimen dat het hebben van eigen land bijdraagt aan het reduceren van armoede. Eigen land om op te verbouwen geeft direct profijt aan de armen, door voedselzekerheid voor huishoudens (Cotula et al. 2006: 7)

In tegenstelling tot macro-economisch beleid laten bestaanstrategieën juist de diversiteit van armoede situaties en de multidimensionaliteit van het armoede probleem zien. De strategieën zijn gefocust op *agency* en de mogelijkheden van actoren, en op de sterke punten in plaats van de behoeften (Murray 2000 in Kaag et al. n.d). De armen zelf zijn actief in het vormgeven van hun eigen leven en het laat zien dat zij niet per definitie slachtoffer zijn van de omstandigheden. De *capabilities* vergroten de mogelijkheid van mensen om zelf *agents* van verandering te kunnen zijn (Bebbington 1999: 2034).

1.3 Vluchtelingen

Ontheemden na een oorlog of natuurramp zijn kwetsbaar en hebben een grote kans om in armoedesituaties terecht te komen. Ontheemding heeft een reeks van kenmerken die erg verschillen van gewone migratie. De belangrijkste kenmerken van ontheemding zijn onvrijwilligheid, tijdelijkheid en fysische dislocatie (Muggah 2008: 16). De omschrijving van onvrijwilligheid hangt af van de keus of blijven überhaupt mogelijk is. Critici claimen dat de tweedeling een gebrek aan *agency* laat zien. Op deze manier wordt ontheemding in een situatie geplaatst waarin het lijkt of er geen andere weg is dan zelfbehoud of huishoudenbehoud (Muggah 2008: 17).

Een vluchteling wordt volgens de UN Convention van 1951 gedefinieerd als iemand die zijn of haar land is ontvlucht en niet kan of wil terugkeren naar het land van herkomst door de angst om vervolgd te worden om bijvoorbeeld afkomst, religie, nationaliteit, het lid zijn van een bepaalde sociale groep of het hebben van bepaalde politieke visies. Vluchtelingen zijn onder te verdelen in twee groepen: (1) officieel geregistreerde vluchtelingen, waarvan hun ontheemding bekend is bij de UNHCR (the United Nations High Commissioner for Refugees). Deze vluchtelingen worden opgevangen in kampen die worden geleid en bewaakt door de VN, (2) onofficiële vluchtelingen, waarvan ontheemding niet is geregistreerd bij de UNCHR en waarbij zij geen rechten hebben en gediscrimineerd worden door de wetgeving van een land (Hanlon and Lovell 2000: 38).

Wereldwijd zijn er meer intern ontheemden dan vluchtelingen. In tegenstelling tot vluchtelingen, die vaak beschermd worden en hulp krijgen buiten deze grenzen, vallen intern ontheemden buiten deze paraplu van rechten en kunnen over het algemeen op veel minder internationale bescherming en hulp rekenen. Hetzelfde geldt voor vluchtelingen die niet in

vluchtelingenkampen terecht komen. Zij zijn, in tegenstelling tot de mensen die wel in de kampen terecht komen, op zichzelf aangewezen.

Mooney (2002: 4) stelt dat beslissingen over ontheemding willekeurig worden genomen (in Muggah 2008: 19). Vaker wordt het einde van ontheemding geconstrueerd door legale en bureaucratische strategieën die los staan van sociale en politieke factoren die eigenlijk de oorzaken waren van de dislocatie. Wanneer het om ontwikkelingsprojecten gaat, houdt ontheemding op als hervestiging op een juiste manier heeft plaatsgevonden volgens projectpartners. In relatie tot conflicten en natuurrampen houdt ontheemding op wanneer hulp en onderdak geboden is, de omstandigheden voor hervestiging als veilig worden beschouwd en personen op vrijwillige basis ergens willen hervestigen (Muggah 2008: 19). Grofweg worden er drie richtlijnen aangehouden om te bepalen wanneer ontheemding eindigt: *Cause-based criteria* wat de afwezigheid van toegeschreven oorzaken inhoudt, en de *solution-based criteria* die zich richt op de mogelijkheid tot een langdurige oplossing. Vooral terugkeer, hervestiging en lokale integratie zijn speerpunten in deze richtlijn. De derde mogelijkheid is de *needs-based criteria*, wat stelt dat ontheemding stopt als de gedupeerde populaties niet langer onvervulde behoeften of eisen ten aanzien van bescherming hebben (Muggah 2008).

1.4 Hervestiging

Vluchtelingen kunnen niet altijd veilig naar huis terugkeren of in het land blijven waar ze asiel krijgen, gewoonlijk omdat ze voortdurende vervolging riskeren. In dergelijke omstandigheden probeert UNHCR hen veilig onder te brengen in een derde land. Met vrijwillige repatriëring en lokale integratie is het hervestiging een van de drie oplossingen op lange termijn voor vluchtelingen. Hierdoor krijgen vluchtelingen wettelijke bescherming – verblijf en vaak ook burgerschap – van overheden die akkoord gaan om hen, geval per geval, op te nemen (IOM/UNHCR 2009: 9).

Net als ontheemding, wordt ook hervestiging vaak verkeerd begrepen en heerst er nogal wat verwarring over. Muggah stelt dat “de basis van hervestiging vaak de geplande en gecontroleerde herplaatsing van populaties van de ene naar de andere plaats betekent. Het houdt de herplaatsing van zowel individuen als totale populaties in” (2008: 21). Toch is deze definitie van hervestiging te statisch en wordt er door verschillende auteurs geclaimd dat er meer en verschillende vormen van ontheemding en hervestiging zijn dan dikwijls wordt aangenomen. Geplande hervestiging, voortkomend uit bijvoorbeeld conflicten of natuurrampen, wordt vaak vorm gegeven door ‘*solution-based criteria*’. Hiermee wordt bedoeld dat er wordt gezocht naar langdurige oplossingen.

Er zijn verschillende voorwaarden en condities waaraan voldaan moet zijn om te spreken van een geslaagde hervestiging met een langdurige oplossing. In de praktijk wordt aan

lang niet al deze richtlijnen voldaan. Toch zijn ze er niet voor niets en wordt er naar gestreefd om de hervestiging zo volledig mogelijk te laten plaatsvinden. Manz (1988: 171) stelt dat de voornaamste voorwaarde is dat de vluchtelingen op vrijwillige basis terug moeten keren, zonder dat zij zich daarin gedwongen voelen. De Brookings Institution (2007: 15) heeft daarnaast nog een zevental andere voorwaarden waaraan in theorie aan voldaan zou moeten worden:

(1) Voormalig vluchtelingen mogen niet meer lijden onder aanvallen, kwelling, intimidatie, vervolging of andere vormen van bestraffing wanneer zij terug zijn gekeerd naar hun plek van herkomst, of bij de vestiging op andere locaties. (2) Zij mogen niet onderworpen worden aan discriminatie om redenen die te maken hebben met hun ontheemding. (3) Vluchtelingen hebben recht op volledige toegang tot nationale beschermingsmechanismen, zonder hierin gediscrimineerd te worden. (4) Het is belangrijk dat vluchtelingen toegang krijgen tot persoonlijke documentatie, wat nodig is voor de toegang tot publieke hulpbronnen, voor stemrecht en voor administratieve doeleinden. (5) Het is ook van belang dat vluchtelingen toegang krijgen tot mechanismen voor eigendomsteruggave of compensatie. Ook Manz (1988: 172) beweert dat land een belangrijke rol speelt in een geslaagde terugkeer. De teruggekeerde vluchtelingen moeten recht hebben op teruggave van land, of een compensatie voor hun verloren eigendommen. (6) Voormalig vluchtelingen moeten een normale levensstandaard kunnen genieten. Deze basisvoorzieningen houden onderdak, gezondheidszorg, voedsel, water en andere betekenissen van overleven in. (7) Voormalig vluchtelingen moeten zich kunnen herenigen met familieleden indien zij dat belangrijk vinden. Veel families zijn door ontheemding uit elkaar gedreven en het is belangrijk dat zij zo snel als dit mogelijk is weer herenigd worden met elkaar, voornamelijk als het ook kinderen betreft. (8) Een voorwaarde voor een geslaagde hervestiging is dat voormalig vluchtelingen in staat zijn om volledig in de samenleving te participeren en toegang hebben tot openbare voorzieningen. Dit houdt in dat zij stemrecht hebben en recht hebben om deel te nemen in openbare gelegenheden in een taal die zij begrijpen.

1.5 Hervestigde vluchtelingen en armoede in Guatemala

Guatemala is in vergelijking met andere landen in Latijns-Amerika divers in haar cultuur en taal. Van de 14,3 miljoen mensen (Worldbank 2010)² spreekt meer dan de helft één van de 24 inheemse talen.

2

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/LACEXT/GUATEMALAEXTN/0,,contentMDK:22254443~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:328117,00.html>. Guatemala, Country Brief. Bezocht op 20 Juni 2011.

Laat in de jaren '70 explodeerden de sociale spanningen in Guatemala en ontpopte zich een oorlog die vele mensen het leven heeft gekost. De piek van de oorlog bevond zich in de jaren '80 onder het bewind van Rios Montt, die in korte periode meer dan 400 inheemse dorpen heeft platgebrand en uitgemoord. De oorlog kreeg in deze periode het karakter van volkerenmoord en wordt daarom ook wel genocide genoemd. Een genocide is het de systematische vernietiging, in zijn geheel of slechts een deel, van een etnische, religieuze of nationale groep. De genocide in Guatemala betrof de inheemse populatie. Duizenden mensen zijn tijdens het geweld om het leven gekomen. Voornamelijk de departementen Huehuetenango, El Quiche, Alta Verapaz en de Ixil driehoek zijn hard getroffen (CEH 1999). In 1996 werden de vredesakkoorden getekend, maar voor velen woedt er nog steeds een stille oorlog in het land.

Tijdens de oorlog gebruikte de overheid van Guatemala geweld, honger en ontberingen, structureel als politieke en militaire instrumenten in de strijd tegen de revolutionaire beweging (Falla 1988: 235). Veel mensen trachtten de oorlog te ontvluchten. Ongeveer 42,000 mensen zijn naar Mexico gevlucht en kwamen terecht in vluchtelingenkampen. Nog eens 50,000 kwamen elders in Mexico terecht (Fagen 2009: 40-41). In hun haast om te vluchten was het slechts mogelijk om een beperkt aantal dingen mee te nemen, zoals een paar kleren en tortilla's. Omdat alles snel op raakte en het leger alle voedingsbronnen zoals vruchtenbomen systematisch vernietigde, waren zij genoodzaakt wortels van de bomen te eten. Koken was overdag onmogelijk, omdat de opstijgende rook van het vuur zou verraden waar ze zich bevonden (Falla 1988). Het leger bombardeerde de gebieden waarvan zij vermoedden dat er vluchtelingen zaten, maar sommigen waren in staat te ontsnappen. De situatie werd erbarmelijker naarmate honger, kou, ondervoeding, uitputting en ziekten de groepen bereikten. Er zijn onherbergzame gebieden in de bergen, welke nog lang na 1982 vluchtelingen een plek bood (Falla 1988: 236). Zij verloren al hun land en complete families zijn uit elkaar gevallen (Di-Georgio Lutz and Hale 2003: 3).

Toen de intensiteit van de oorlog laat in de jaren '80 afnam, werd er een begin gemaakt aan de vredesonderhandelingen. De URNG moest bekennen dat een militaire overwinning niet mogelijk was. Vlak na de terugkeer van de gekozen regering in 1986, deed de URNG een poging tot vredesonderhandelingen met het leger. Vier jaar lang weigerden het leger en de regering onder leiding van Vinicio Cerezo te onderhandelen, maar in 1990 moesten zij toch toegeven dat de oorlog nog steeds gaande was en het weinig oploste. Het besef dat beide partijen de oorlog niet konden winnen heeft uiteindelijk geleid tot serieuze gesprekken om er een einde aan te maken (Jonas 2000: 11). Jonas concludeert dat sinds het tekenen van de vredesakkoorden in 1996 veel winst is geboekt op het gebied van democratie. Het merendeel van de akkoorden bevatten verbeteringen voor deelneming besluitvorming in, met een gelijke representatie van zowel de regering als *indigena* groepen. Daarnaast hebben de akkoorden geleid tot verbetering

van mechanismen als “*capacity-building*” voor de mensen die nooit deze mogelijkheden hebben gehad. Zelfs na het tekenen van de definitieve akkoorden in december 1996 en de eerste uitvoering van een aantal akkoorden, heerst er nog weerstand onder degenen die willen vasthouden aan het oude systeem, waardoor volledige democratie tot op heden nog niet bereikt is. De akkoorden zijn één voor één een mix van prestaties en ernstige beperkingen. Zij representeren een reeks van compromissen tussen twee totaal verschillende standpunten. De verplichtingen die zij hebben opgelegd aan de regering van Guatemala, zijn nu zwart op wit opgeschreven en onderworpen aan een internationale verificatie van de VN (Jonas 2000: 12).

Op dit moment zijn de inheemsen in Guatemala en met name de hervestigde oorlogsslachtoffers nog steeds de armste, meest uitgebuite en meest gediscrimineerde sector van de Guatemalteekse populatie. Mensenrechtenschendingen zijn ook na de oorlog in Guatemala aan de orde van de dag. Guatemala is een laag-midden inkomensland dat wordt gekenmerkt door een slechte sociaal economische situatie. Voornamelijk de inheemse bevolking wordt hiervan het slachtoffer, zij hebben een veel lager inkomen. 56 procent van de inheemse populatie leeft in armoede volgens de Wereldbank (2010). Dit in tegenstelling tot de niet inheemse huishoudens, hiervan leeft 44 procent in armoede. Ook ondervoeding vormt een groot probleem. Unicef (2010) stelt dat de situatie op dit moment uiterst precair is.

Het Latijns-Amerikaanse land staat aan de rand van een crisis. Er zijn nu ruim 920.000 kinderen onder de vijf jaar chronisch ondervoed. Zeker nu de oogsten in Guatemala door de regen van de afgelopen tijd zijn mislukt, en families hun voedselreserves moeten aanspreken. Als nu niet snel wordt ingegrepen, zullen de problemen nog groter worden en zullen ook de kosten voor hulp en armoedebestrijding in de toekomst daardoor aanzienlijk stijgen (Unicef 2010).

Daarnaast kampt de overheid met problemen om onderwijs, infrastructuur en gezondheidszorg toegankelijker te maken voor marginale groepen zoals voormalig vluchtelingen (Wereldbank 2010). Economisch gezien is de situatie vaak uitzichtloos. Als vluchteling, vaak zonder papieren, kunnen zij niet aan werk komen of gebruik maken van sociale voorzieningen zoals scholing en bezoek aan een ziekenhuis. Het enige wat overblijft is werken op het land (Manz 1988: 61). En juist land is een heel belangrijk aspect in het leven van teruggekeerde vluchtelingen, hoewel er nog lang niet altijd sprake is van landteruggave of compensatie. Veel teruggekeerde vluchtelingen ondervinden dat hun voormalige ‘thuis’ is ingenomen of toegezegd aan nieuwe bewoners (FAO 2005 in Cotula et al. 2006). Dit bemoeilijkt het proces tot terugkeer.

Hervestigde vluchtelingen stellen dat zij vaak worden beschouwd als objecten, in plaats van gelijkwaardige partners in activiteiten die worden ondernomen. Zij krijgen niet de mogelijkheid om invloed uit te oefenen op hun eigen leven en beslissingen te maken die

belangrijk zijn voor het verbeteren van de kwaliteit van leef condities binnen de gemeenschap (Norwegian Refugee Council 2008). Het is belangrijk dat de capaciteiten en het potentieel van de hervestigde vluchtelingen wordt erkend. Zij hebben een grote variëteit aan kennis en kunde te bieden. Daarnaast hebben zij bestaanstrategieën en manieren gevonden om met armoede om te gaan die kunnen bijdragen aan betere oplossingen voor zowel henzelf, als voor de sociaaleconomische welvaart van het land.

III. Hervestiging

Op een nacht viel het leger binnen in het dorp. Zij vroegen aan de mensen wie er guerrillero was en waar de guerrilla zich bevond. De mensen uit het dorp hadden geen idee, maar het leger dacht dat de bevolking samen werkte met de guerrilla. Veel mensen werden vermoord en er werden bommen gegooid, zodat er veel verwoest werd. Daarna kwam het leger terug met dezelfde vraag, waar de guerrilla zich bevond. De mensen wisten het echt niet. Het leger toonde in de verste verte geen respect aan de bevolking. In alle dorpen kwam het leger nu binnenvallen, in opdracht van de regering. - Bijeenkomst SAQ'JAL, 3 maart 2011.

In dit hoofdstuk laat ik zien hoe het proces van hervestiging van Mam vluchtelingen in de praktijk is gegaan. Het hoofdstuk is opgebouwd uit verschillende paragrafen, waarin ik de geschiedenis van de Mam families in San Alfonso beschrijf van het moment dat hun vroegere thuis, San Idelfonso Ixtahuacan in Huehuetenango werd aangevallen door het leger, tot het moment dat zij terugkeerden naar Guatemala en terecht kwamen in San Alfonso, de *comunidad* waar zij op dit moment wonen.

3.1 Op de vlucht voor het leger

1979 was het jaar waarin het leger voor het eerst San Idelfonso Ixtahuacan binnenviel. De dag dat dit voor het eerst gebeurde wordt herinnerd als een dag van vele angsten en onzekerheid. Bij invallen van het leger onder leiding van Lucas García werd een lijst bijgehouden met daarop namen van mensen van wie zij dachten dat met de guerrilla samenwerkten. Deze mensen werden allemaal vermoord. Mannen, vrouwen, kinderen en ouderen, er werd geen onderscheid gemaakt. Zwangere vrouwen werden ook niet gespaard. In veel gevallen werden eerst hun buiken open gesneden, waarbij de foetus uit de buik werd gehaald. Kinderen werden bij hun ouders weggetrokken en met hun hoofdjes tegen de grond geslagen, zodat deze open splijten. Dit was een manier die veelvuldig gebruikt werd om jonge kinderen te vermoorden. 'Het doel van de martelingen en intimidaties was een strategie van het leger' (Manz 2004: 137). Een brute manier om de personen die nog niet gedood werden angst aan te jagen, voordat zij zelf de dood in gejaagd zouden worden.

De guerrilla bedacht verschillende strategieën om het leger te slim af te zijn. Op een dag bliezen zij de brug op, die toegang bood tot het dorp. Hierna werd de situatie alleen maar erger. Het leger legde zich er niet bij neer en zette nu helikopters in om hun doelen te bereiken en dorpen plat te bombarderen vanuit de lucht.

Het was een verschrikkelijke tijd. Het leger bleef volhouden dat er guerrilla in de dorpen aanwezig moest zijn en dat de inheemsen hen een hand boven het hoofd hielden. Zij bleven vragen waar de guerrilla verbleef. Huizen werden platgebrand, mensen werden uitgemoord

en in massagraven gegooid. In andere dorpen gebeurde precies hetzelfde. "Het leger had geen gevoel, het waren beesten"(Doña Alejandra). "De guerrilla verdedigde zich tegen het leger, maar vermoordde geen kinderen" (Estefani). – Bijeenkomst SAQ'JA, 7 Maart 2011.

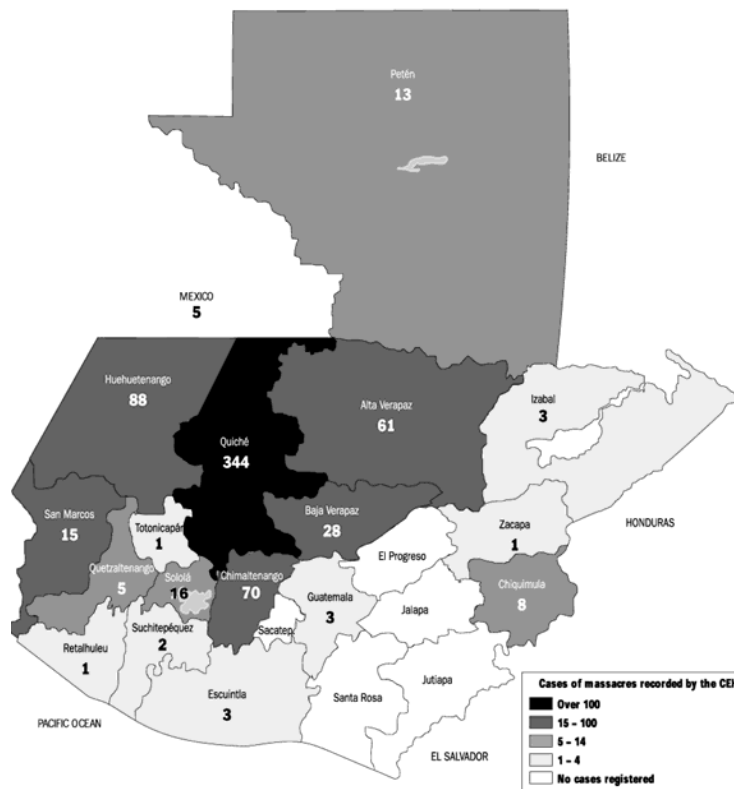
Om het binnenland onder permanente controle van het leger te houden, werden de PACs opgericht : zelfverdedigingpatrouilles van burgers in de eerste plaats om het leger te helpen om de oorlog te kunnen winnen, maar uiteindelijk werd de PAC een eigen macht, met eigen rechten. De PAC werd opgericht in het begin van de jaren '80. Hoe meer conflict er was in het gebied, hoe meer zelfverdedigingpatrouilles er werden opgericht en hoe strenger de controle van het leger was (Remijnse 2002, Manz 2004). De PAC's telden zo'n 500.000 leden die bestonden uit de inwoners van San Idelfonso. Ook oudere vrouwen maakten deel uit van deze patrouilles.

Onder het bewind van Ríos Montt en zijn voorganger Lucas García zijn vreselijke dingen gebeurd met als doel het uitroeien van de totale inheemse bevolking. De guerrilla claimde dat zij de bewoners van het dorp zouden helpen, om hen te beschermen tegen het leger. Zij hoopten echter ook dat de bevolking zelf zou vechten tegen hun onderdrukking. Dit is de reden waarom veel mensen in eerste instantie niet zijn gevlucht en door invallen van het leger om het leven zijn gekomen. Hetzelfde proces wordt geschreven door Sanford (2003: 83). Uiteindelijk zijn ook veel *indigenas* gaan werken voor het leger, omdat zij hiertoe gedwongen werden. Als zij de mensen van hun eigen volk niet zouden doden, zouden zij zelf worden gedood.

Mannen in het leger dwongen vrouwen om met hen te dansen, daarna werd hun veel geweld aangedaan, of zij werden verkracht of vermoord. Soldaten kregen de opdracht van hun generaals om dit te doen. – Bijeenkomst SAQ'JAL 3 maart 2011.

Er vond ook veel seksueel geweld plaats. Meerdere mannen hebben mij verkracht en hebben mij gedwongen om hen oraal te bevredigen [het blijft een tijdje stil]. *Es muy dificil* en ik vind het nog steeds moeilijk om er over te praten, ondanks de lange tijd dat het al geleden is. Het was vreselijk en vies. Het litteken achter mijn oor is een blijvende herinnering aan het geweld, aan het moment dat ik dat bij die mannen moest doen.
– Informeel gesprek met Calinda 10 april 2011.

Seksueel geweld jegens vrouwen vond op grote schaal plaats tijdens de genocide. Op de vlucht geslagen gezinnen hadden geen mogelijkheid meer om terug te keren naar hun eigen dorpen. Alles was verwoest en alle bezittingen waren geplunderd of vernield. De meerderheid van de dorpen is vermoord. In totaal zijn er ongeveer 15,000 mensen San Idelfonso vermoord, terwijl het dorp bestond uit ongeveer 50,000 mensen.

Figuur 3: Aantal massamoorden per departement. Bron: CEH rapport.

Drie van mijn broers en zussen zijn ook vermoord, maar mijn ouders heb ik nog. Veel neven en nichten zijn ook omgekomen. Omdat veel mensen dezelfde naam hadden met ook dezelfde achternaam, zijn er veel mensen vermoord, omdat zij op de lijst stonden. Ik heb veel mensen met eigen ogen vermoord zien worden en heb zelf de dood ook in de ogen gekeken"- Interview met Doña Juanita 3 Maart 2011.

Op de vlucht overleden veel zwangere vrouwen, omdat er onderweg geen artsen aanwezig waren. In september, oktober en november van dit jaar, kwamen de grootste stromen vluchtelingen op gang. Zij hadden geen papieren, omdat ze helemaal niks meer bezaten behalve hun kleren. Dit vormde een groot probleem wanneer zij de grens over wilden vluchten. Veel kinderen waren op deze doorreis ondervoed geraakt, omdat er dagenlang geen eten was. Baby's overleden omdat de lichamen van hun moeder de productie van melk stopte, tevens door ondervoeding (Sanford 2003: 99). De omstandigheden waren rampzalig. De rivier die zij over moesten steken was erg groot, logisch voor deze tijd van het jaar. Veel kinderen zijn tijdens de overtocht verdronken, omdat zij geen kracht meer hadden om de veel te grote rivier over te steken. Aan de overkant van de rivier bevonden zich bergen, waar de mensen dagenlang verbleven zonder eten. Het enige eten dat zij kregen was afkomstig van wat zij op dat moment in de natuur konden vinden en dat was niet veel. Slechts wat bananen en andere soorten fruit.

Velen hebben het niet overleefd. De mensen die het wel hebben gered, hebben na de oversteek vier dagen doorgebracht in Masapa, een dorpje in Chiapas.

3.2 Vluchtelingen in Chiapas

We stonden letterlijk tussen twee vuren. In Guatemala was de oorlog, de angst en het geweld, maar in Mexico waren wij niet welkom. - Bijeenkomst SAQ'JAL, Doña Loyola 19 maart 2011).

Eenmaal in Mexico wachtte hen een andere werkelijkheid. Mannen en vrouwen moesten zich volledig ontdoen van hun typerende *traje* kledij. Het leven in Mexico was niet gemakkelijk. De gevluchte families werkten hard om in leven te blijven, maar de producten die zij verbouwden waren nooit voor henzelf, maar voor de '*espanoles*'. Tevens werd men voor het werk niet betaald. Het enige wat mensen in dienst van de *finqueros* kregen was voedsel. Dit voedsel was alleen bedoeld voor de werknemers wat betekende dat niet-werkenden, zoals kinderen, geen eten kregen. Het resultaat hiervan was dat het weinige eten dat de werknemers kregen, werd gedeeld met de mensen die geen eten kregen, waardoor iedereen in een permanente staat van ondervoeding verkeerde. Velen werden ziek, of stierven aan de gevolgen hiervan. Klagen was funest, want je werd zonder pardon terug naar Guatemala gestuurd. Een tweede probleem was de taal. De meeste vluchtelingen spraken geen Spaans, maar Mam. Men probeerde dus al snel Spaans te leren, omdat dit de enige optie was om met de Mexicanen te communiceren. Door het gebrek aan kennis van de taal en door het ontbreken van een Mexicaans paspoort, werden de families uitgesloten van veel rechten. Zij kregen geen geld en geen vaste plek om te wonen.

De situatie van de gezinnen die nu in San Alfonso wonen was in Chiapas droeviger dan dat van vele anderen. De internationale vluchtelingenhulporganisatie UNHCR bood hulp aan vluchtelingen in de vluchtelingenkampen, maar niet aan de vluchtelingen die op eigen initiatief heil zochten in het buurland. De gezinnen uit San Alfonso zaten verspreid over verschillende plekken in Chiapas en niet in de vluchtelingenkampen. Zij werden ook wel niet geregistreerde vluchtelingen genoemd (Hanlon en Lovell 2000: 38). Hierdoor werden zij niet geholpen en waren volledig op zichzelf aangewezen. Velen waren er erg slecht aan toe.

We werden in Chiapas niet geaccepteerd. We wilden een stuk eigen grond om gewassen te verbouwen, omdat wij heel erg werden uitgebuit door de '*espanoles*'. Mexicaanse jongeren discrimineerden het meest: "*Los Guatemaltecos roban la tierra de los Mexicanos*" (De Guatemalteken hebben onze grond ingenomen) Of discrimineerden met "*sucio Guatemaltecos*" (vieze Guatemalteken). Maar terugkeren naar Guatemala was beslist geen

optie, door de hevige oorlog die er nog steeds woedde. - Bijeenkomst, Catarina. 7 maart 2011.

De katholieke kerk heeft in deze periode veel steun geboden aan de gevluchte gezinnen. Ook Manz (2004: 125-126) zegt dat de kerk, onder leiding van Bisschop Samuel Ruiz, de eerste Mexicaanse instantie was dat hulp bood aan vluchtelingen, door hen een plek te geven om te leven en hun verder te helpen. Maria Vazquez was een vrouw die een bijeenkomst voor vrouwen had georganiseerd en haar nek uitstak om de gezinnen hulp te kunnen beïden. Van haar kregen de vrouwen manden, nieuwe truien en twee pakketten eten per dag. Ook deelde ze warm water en medicijnen uit aan de mensen als ze het nodig hadden.

Elke familie zocht een plek om een nieuw bestaan op te bouwen. Het liefst wilden zij kunnen werken op hun eigen grond, zodat zij de producten voor zichzelf konden houden en niet hoefden af te staan. Het huren van een huis was haast onmogelijk, omdat er een verbod was om Guatemalteken een huis te laten huren. Guatemalteken mochten niet langer dan één maand ergens wonen, dus het was heel moeilijk om een eigen plekje te krijgen. De discriminatie was enorm. Als er vluchtelingen overleden in Mexico, kregen zij geen naam op hun graf, of een kruis. Simpelweg omdat zij geen Mexicaanse papieren hadden en dus officieel geen Mexicaanse identiteit bezaten. Zonder deze identiteit had je totaal geen recht op wat dan ook.

Het was onmogelijk om in deze tijd de studie van jongens en meisjes te betalen, omdat men geen geld kreeg voor het verrichte werk. Veel van hen gingen daarom zelf aan het werk, voordat school begon en na schooltijd. "Dit waren hele zware dagen", vertelt Calinda.

Kinderen van elf en twaalf jaar stonden om 3 uur op om bijvoorbeeld een vleesfabriek te gaan werken. Na schooltijd kregen zij een klein beetje eten, en gingen daarna weer aan het werk. Alleen op deze manier was het mogelijk om naar school te gaan. - Informeel gesprek met Calinda, 11 april 2011.

Veel vrouwen in San Alfonso zijn om deze reden niet geschoold.

Vanaf 1981 tot nog na 1988 zijn families op de vlucht geslagen en uiteindelijk terecht gekomen in een nieuwe omgeving. Veel families uit San Idelfonso zijn elf tot vijftien jaar in Chiapas gebleven voordat zij terugkeerden naar Guatemala. Tijdens de oorlog zijn alle mensen hun bezittingen kwijt geraakt en tevens hadden zij geen huis meer om in te wonen. De economische situatie was heel erg slecht. Terugkeren naar Huehuetenango was onmogelijk geworden, want er woonden na zo'n lange tijd anderen en bovendien hadden zij geen vergunning voor 'hun grond'.

3.3 Terug naar Guatemala

De periode in Chiapas, voor de terugkeer naar Guatemala was heel zwaar. Men moest hard werken voor een klein beetje geld. Geld dat zij heel hard nodig hadden om terug te kunnen keren naar hun thuisland. De families konden niet allemaal tegelijk terug, dus gingen zij meestal met twee gezinnen tegelijk elke maand. Zodoende duurde het een tijd voordat alle families hervestigd konden worden. Uiteindelijk zijn er 30 Mam families naar San Alfonso gekomen. Ze reisden via verschillende dorpen. Dit moest te voet en zij konden daarom heel weinig meenemen. De spulletjes die ze in de loop der tijd verzameld hadden, moesten ze allemaal weer achter laten. Via verschillende kleine dorpen kwamen zij uiteindelijk in Champachula terecht. Vanuit hier moesten ze met de bus. Het wachten duurde een eeuwigheid, want er reed maar één bus per dag.

Na de busrit moesten we Río Usumacinta over, want dit was de grens met Guatemala. Al de spullen moesten in een *recama*. Een boot waarop maar weinig mensen pasten. Het was gemaakt van hout en de stuurman moest half zwemmend de boot besturen. We moesten één voor één naar de overkant toe. Sommige mannen gingen zwemmend naar de overkant. Vrouwen en kinderen gingen sowieso per boot, samen met de weinige spullen die zij bij zich droegen. De overtocht was duur. We betaalden 50 Quetzal per persoon, wat een vermogen was, maar we konden niet anders – Bijeenkomst SAQ'JAL 9 maart 2011.

Na een lange tocht kwamen de eerste families in 1990 terecht in San Alfonso, op een toegewezen *finca* dat in het bezit was van een *finquero*. Er was hier nog helemaal niets. Geen wegen, geen huizen. Het gebied bestond slechts uit bergen en vegetatie. De eerste huizen waarin de teruggekeerden moesten wonen, moesten ze zelf maken. Deze huizen waren gemaakt van bamboepalen en palmladeren, met soms een zeil dat diende als dak. Het bood weinig bescherming tegen dieren en tegen de heftige regenval in het regenseizoen. Toch hebben de gezinnen acht jaar lang in deze huisjes gewoond, voordat er uitzicht was op een betere situatie.

Het was een gevaarlijke tijd waarin we niet konden schuilen voor wilde dieren, voor de muggen en voor de hevige regenval. Slangen waren overal, en bovendien gevaarlijk. Veel mensen zijn in deze periode overleden aan ziekten die werden over gebracht door *zancudos* (muggen). Bovendien was er helemaal niets te eten. Geen maïs, geen *frijoles*, er was helemaal niets te vinden. Borden, bekertjes en overige bestek was achtergelaten in Mexico, omdat er geen mogelijkheid was om het mee te nemen. Ook materialen om te koken ontbraken, ook al was dit überhaupt niet mogelijk door gebrek aan eten. Iedereen was doodsbang voor wat er komen ging. De regering hielp totaal niet, we moesten alles zelf doen. De maïs voor tortilla's moesten we kopen op de markt, maar hier moesten we lopend naartoe. Transport middelen waren er niet, omdat ook de wegen nog niet bestonden. Het was een hele zware tijd. – Bijeenkomst SAQ'JAL, 14 Maart 2011.

Ook de beginjaren in San Alfonso telden lange en zware dagen. Er zijn families die om deze reden in Mexico zijn gebleven. Het leven daar is moeilijk geweest door de discriminatie die

in grote mate aanwezig was, maar sommigen hebben ondanks alles het leven weer op kunnen bouwen. Zij wilden niet nogmaals opnieuw beginnen in een land waar zij zich ook niet meer welkom en veilig voelden. Deze gevoelens speelden ook bij kinderen wiens ouders besloten terug te keren naar Guatemala. De generatie kinderen die grotendeels opgroeide in Mexico, had grote moeite met teruggaan naar een land wat voor hun niet voelde als 'thuis'. Thuis was waar zij nu waren, in Mexico.

Ik wilde niet weg uit Mexico. Ondanks de discriminatie en ondanks het feit dat we er niet helemaal bij hoorden, was het mijn thuis. Ik was nog maar een kind toen ik vertrok uit Guatemala en ben praktisch opgegroeid in Mexico. Toen mijn ouders vertelden dat we weer terug zouden gaan naar Guatemala wilde ik niet mee. *Que horrible!* Het heeft lang geduurd voordat Guatemala weer mijn thuis werd, maar ik kan nu eindelijk zeggen dat ik me thuis voel, hier in San Alfonso. – Interview met Reyna, 20 maart 2011.

Mannen moesten ver weg werken op *fincas* waar zij slechts 5Quetzal per dag verdienden, omdat er in de buurt geen werk te vinden was. Veel kinderen stierven door de honger, door ziektes die door muggen werden overgebracht en door de regen, die hen allen verzwakte. Vrouwen begonnen met weven, maar ontvingen vaak maar 2Quetzal op een dag aan opbrengst van de verkoop van producten. "We dachten dat we dood zouden gaan, vertelt Elvita (Interview 15 maart 2011). "Er was helemaal niets". De geweven producten werden verkocht op de markt in Retalhueu, waar de gezinnen te voet heen moesten.

Op een dag vond er een bijeenkomst plaats met alle dertig families.

"We moesten nadenken over hoe het nu verder moest, er moest iets gebeuren. Het leven in Chiapas was nog beter dan het werken op de *fincas* waar wij nu werkten. We gingen praten met de eigenaar van een andere finca. "*El tiene razon*" (hij had begrip) we mochten hier gaan werken". – Bijeenkomst SAQ'JAL, 14 maart 2011.

Deze *finsa* lag ook ver weg, nog voorbij San Felipe en in deze tijd waren de mensen genoodzaakt om de afstand te voet af te leggen door het gebrek aan wegen en transport middelen. De grond die men hier in San Alfonso moesten huren was erg duur. Veel families zijn nog steeds bezig met het afbetalen.

"*Es tan dificil la verdad*". Op dit moment hadden wij nog liever terug gewild naar Mexico, waar de omstandigheden ook niet optimaal waren, maar in elk geval een stuk beter dan hier. Daar hadden we getracht om ons bestaan weer op te bouwen. Hier, in San Alfonso moesten we weer helemaal opnieuw beginnen. Er was helemaal niets hier. Zelfs onze weinige spullen werden soms gestolen door *ladrones*. Dat was niet zo moeilijk omdat de huizen bestonden uit niet meer dan hout en wat bladeren. We waren genoodzaakt om rond 6 of 7 uur al het huisje in te gaan om beschutting te zoeken. Buiten was het anders veel te gevaarlijk. Bijeenkomst SAQ'JAL, 14 maart 2011.

In de jaren '91 tot en met '94, werd er nagedacht over de locatie van het bouwen van nieuwe huizen, op de grond die reeds slecht bewoonbaar was. Pedro vertrok naar Xela voor werk en

vroeg mensen die hij daar kende om hulp. Zij hadden connecties om het leven hier te kunnen verbeteren. Alle gezinnen kregen een lening van 500Quetzal. De NGO waar Pedro voor werkte, zorgde dat elk gezin *lamina* (golfplaten) kreeg voor de daken. Ook werd *block* gegeven, om huizen van steen te kunnen bouwen. De *lamina* en het *block* waren giften van de NGO, het geld was een lening die terugbetaald diende te worden. In totaal werden de 30 Mam families in het dorp voorzien van deze basisbehoeften om een huis te kunnen maken. In 1994 en 1995, vlak voor de vrede werd getekend, kregen de gezinnen hulp van een internationale organisatie die bestond uit buitenlanders, voornamelijk afkomstig uit de Verenigde Staten. *Minugua* een vredesoperatie in Guatemala, hielp ook in deze tijd. Er kwamen meerdere vrijwilligers naar het dorp toe om te helpen. Verder was er een instituut, genaamd *childrens* dat ook naar het dorp kwam om een bijdrage te leveren. In deze periode is er veel hulp van buitenaf gekomen, waardoor de situatie verbeterde. Ook het 'sociale ministerie' van Xela gaf hulp, want de armoede was destijds groot en niet meer te overzien. Zij gaven 500Q aan ieder gezin. Dit was geen lening maar een gift, om te overleven. Het werd gebruikt om eten van te kopen, maar ook voor materialen om te weven. Dit verkochten ze als het eindproduct klaar was, maar het was nog steeds geen gat in de markt.

Het dorp was er ondanks de hulp nog steeds slecht aan toe. Het regenseizoen, dat de grond nog meer onbegaanbaar maakte dan het al was, gaf veel problemen. Overal was modder. Bovendien was er geen licht en evenmin water. Met behulp van de Franse Ambassade kreeg de *comunidad* een nieuw project dat zorgde voor *agua potable* voor elk huishouden en voor het bevloeiën van de *fincas*. Een ander project zorgde voor elektriciteit in het hele dorp. Dit kostte 400Q per persoon en moest in termijnen worden terugbetaald. Vanaf toen moest men ook nog in termijnen betalen voor de stroom. Na de vredesakkoorden in 1996 heeft CONAVIQUA een organisatie van weduwenvrouwen gezorgd voor verschillende faciliteiten in het dorp. Een voorbeeld hiervan zijn kippen voor de families, voor de verkoop en voor voedsel. Het was moeilijk voor de vrouwen in het dorp omdat zij in veel projecten niet konden participeren. Het afbetalen van de grond blijft tot op heden een groot probleem.

De *patron* is niet achterlijk. Hij bepaald dat we de totale schuld voor 2020 afbetaald zouden moeten hebben. Elke keer betalen wij dus een stukje van de schuld af. Als wij in 2020 niet alles hebben betaald is alles voor niets geweest. Dan worden we uit het huis gegooid en dan is alles wat we ooit hebben betaald om hier te kunnen wonen voor niets geweest. Dan is het huis weer eigendom van de *finquero*. Er zijn al tien gezinnen vertrokken uit San Alfonso in de loop der jaren, omdat zij het niet konden betalen. Wat wij nu nog steeds betalen is de rente van de schuld. – Bijeenkomst SAQ'JAL, 17 maart 2011.

De teruggekeerde vluchtelingen in San Alfonso bevinden zich in een vicieuze cirkel van armoede door een gebrek aan inkomsten. Alle projecten die stukje bij beetje de situatie in het dorp verbeterd hebben, droegen ook een keerzijde met zich mee: geld. De projecten werden gefinancierd door instellingen en organisaties, maar elektriciteit moest naast dat het wordt aangelegd ook betaald worden. Het zelfde geld voor water. Het feit dat de voorzieningen zijn aangebracht is een grote verbetering. Het feit dat er geen bronnen van inkomsten zijn om gebruik te kunnen maken van deze voorzieningen, die periodiek betaald dienen te worden, is schrijnend.

IV. Huishoudens, hulpbronnen en arbeid

Mijn man werkt op een koffie *finca* in Quiche. Hij kapt de planten en maakt ze schoon. Hij werkt van 4 uur in de morgen tot 10 of 11 uur in de avond. *Los dias son muy duro!* Daarom is het ook niet mogelijk om naar huis te komen. Hij komt een keer in de maand vijf dagen thuis. Ik ben er inmiddels aan gewend. – Interview Elvita, 15 maart 2011.

4.1 Huishoudsamenstelling

In veel rurale gebieden in Guatemala zijn de gezinnen groot, is de zorg van mannen nihil en het inkomen laag. San Alfonso is een miniatuurweergave van het land. Overal om je heen zie je vrouwen lopen met vaak veel kinderen. Ieder spoor van de mannen ontbreekt. Zij zijn aan het werk op *fincas* in de buurt, of kilometers ver weg. De vrouwen wiens mannen in de buurt werken hebben geluk. Zij komen dagelijks of aan het einde van de week thuis. Andere vrouwen hebben het minder gemakkelijk. Hun mannen komen alleen aan het einde van de maand een paar dagen thuis en gaan daarna weer terug om te werken. Soms is dit helemaal in Quiche of in Guatemala Stad, dus is het niet mogelijk om dagelijks terug te keren naar huis.

Huishoudens van de hervestigde vluchtelingen variëren aanzienlijk van relatief kleine huishoudens tot hele grote. De grootte van een gezin heeft voornamelijk te maken met de sterke mate van machismo dat in het dorp aanwezig is. Wanneer mannen een kind willen komt dit kind er. Zij hebben doorgaans meer in te brengen dan vrouwen.

Machismo vormt een groot probleem in Guatemala. Mannen willen veel kinderen, maar nemen vervolgens niet de verantwoordelijkheid er voor te zorgen. Veel jonge jongens nemen al op jonge leeftijd het zelfde gedrag aan van hun vaders, en zodoende wordt ook dit van generatie op generatie doorgegeven, waardoor het probleem in stand wordt gehouden.
– Informeel gesprek, Reyna en Pedro – 10 april 2011

Overige leden van het huishouden bestaan bijvoorbeeld uit zussen die in het huis wonen, kleinkinderen van de vrouw des huizes, omdat haar kinderen inmiddels ook weer kinderen hebben gekregen, of werknemers die kost en inwoning betalen, omdat zij elke dag vroeg aan het werk moeten. Een onderkomen in het gezin is in dit geval makkelijker en voordeliger. Over het algemeen staan mannen aan het hoofd van het huishouden in Guatemala. In de hervestigde gezinnen is dit ook het geval, wat letterlijk *cabeza de la casa* wordt genoemd. Uit de tabel echter, valt af te lezen dat niet in elk gezin de man aan het hoofd van het huishouden staat. Er zijn ook *female headed households*, omdat de mannen niet schromen hun vrouwen te verlaten en hun achter te laten met hun kinderen. In tabel 1 is te zien hoe de samenstelling van de huishoudens van hervestigde gezinnen eruit ziet.

Tabel 1: Huishoudsamenstelling van teruggekeerde vluchtelingen, San Alfonso

	Aanwezigheid man	Aantal kinderen		Overige leden	Totaal in huishouden
		thuis	totaal		
Huishouden					
#1	Dagelijks	1	4	-	3
#2	Niet	2	2	-	3
#3	Dagelijks	4	4	2	8
#4	Maandelijks	2	2	-	4
#5	Maandelijks	6	7	4	12
#6	Niet	4	3	-	4
#7	Dagelijks	-	5	-	2
#8	Dagelijks	-	2	-	2
#9	Niet	1	1	-	2
#10	Wekelijks	5	5	2	9

Vroeger had ik een man, die mij heeft verlaten op het moment dat de tweeling werd geboren. Hij wilde namelijk wel een kind, maar geen tweeling! Daarna is hij weggegaan. Hij woont nu met een nieuwe vrouw in Huehuetenango, in dezelfde plaats als waar ik ben geboren. Met zijn nieuwe vrouw heeft hij nu drie kinderen. Ik heb geen contact met hem, daar heb ik geen behoefte aan. Met mijn kinderen heeft hij nog wel contact en dat vind ik prima. Aan een nieuwe man heb ik geen behoefte, ik blijf liever alleen. –Interview Doña Juanita, 11 maart 2011.

Deze vrouwen staan er nu alleen voor en bevinden zich in een economisch slechtere positie door het gebrek aan inkomen.

4.2 Land om te overleven

Het departement Retalhuleu is bij lange na niet het armste departement van Guatemala. Dit is te danken aan de rijke *finqueros* die hier aan de kust leven. De regering beweert dat er geen armoede is in dit gebied en biedt minimale hulp aan de gezinnen die deze hulp juist heel hard nodig hebben. De vele *milpas* die je in deze streek tegenkomt zijn eigendom van *finqueros* die hun werknemers onder een minimumloon laten werken op hun grondgebied. Volgens de statistieken leeft 46 tot 60 procent van de huishoudens in het departement Retalhuleu in armoede (de la Vega Toledo 2003), maar de inkomens ongelijkheid is in dit gebied is heel erg groot. Dit komt volgens de gezinnen voornamelijk door de *finqueros* die in het bezit zijn van land.

Ook Manz (1988: 51) stelt dat juist de mensen zonder eigen land geconcentreerd zijn in dit deel van Guatemala. Geen van de gezinnen in San Alfonso is in het bezit van een eigen *milpa* of een ander stuk grond om op te verbouwen, waardoor zij genoodzaakt zijn om maïs en dergelijke te kopen op de markt. Het kopen van voedsel vormt op deze manier een grote kostenpost elke maand. Land is cruciaal in het leven van arme gezinnen. Manz (1988: 51) beschrijft dat “de rurale samenleving afhankelijk is van land om te kunnen overleven en dat land de basis is van de export economie. De verdeling van het land in Guatemala is zelfs zo ongelijk dat de USAID (United States Agency for International Development) stelt dat “de ongelijkheid in Guatemala erger is dan in welk Latijns Amerikaans land ook”. Een eigen stuk land zorgt voor werkgelegenheid, voor een inkomen en voor voedsel. Arme gezinnen met een eigen stuk land om basisproducten op te verbouwen, hebben een voordeel ten opzichte van de armen zonder eigen land. Wanneer je een laag inkomen hebt is het belangrijk om zelfvoorzienend te kunnen zijn, omdat je op die manier de kosten beperkt. De hervestigde gezinnen geven aan dat wanneer ze iets zouden mogen kiezen om te bezitten, dat een stuk eigen grond zou zijn. Cotula et al. (2006: 11) beweren tevens dat toegang tot land en het hebben van eigen land de manier is om armen te helpen, “*to grow their way out of poverty*” wat doelt op een conflict vrije win-win situatie, waarin armoede wordt gereduceerd en iedereen de kans krijgt om hun inkomen en bestaanstrategieën te verbeteren. Bebbington (2004: 178) legt uit dat armen een bepaalde strategie kunnen handhaven dat er enerzijds voor zou moeten zorgen dat het huishouden kan rondkomen en anderzijds zorgt voor het opbouwen van kapitaal voor de toekomst van de kinderen. Het gebrek aan een eigen stuk land vormt voor de gezinnen van mijn onderzoeksgroep zodanig een probleem, dat het onmogelijk is om dergelijk kapitaal op de te bouwen voor de toekomst.

We kunnen geen maïs verbouwen. Al de *fincas* die er zijn, zijn eigendom van de *finceros*. Geen van de *fincas* is van ons, dus niemand hier heeft eigen maïs. Dit moeten we altijd kopen. Een zak met maïs kost 175 Quetzal op de markt. Zelf maïs verbouwen is economisch gezien veel voordeliger, maar het is niet mogelijk. Dit jaar is de maïs duurder dan normaal, door slechte oogsten. We kunnen niets zaaien en oogsten voor de verkoop. Er is geen terrein om op te verbouwen. Niet omdat het er niet is, maar omdat het terrein te duur is om te kopen. Een stuk terrein kost al gauw 270,000 Quetzal. – Bijeenkomst 31 maart, 2011.

Eigen land hebben is belangrijk, want het betekent dat je beter kunt voorzien in je eigen behoeften. Hier in San Alfonso is er alleen terrein om op te leven, niet om ook dingen te verbouwen en te zaaien. Het leven in Huehuetenango voor de oorlog was wat dat betreft beter, omdat iedereen daar over het algemeen eigen grond bezat. Hierdoor waren wij niet genoodzaakt om alles te moeten kopen op de markt. Het werken op een *finsa* is niet hetzelfde als eigen land hebben. Hier werk je voor iemand anders en de producten zijn niet van jezelf. Het werken op een *finsa* levert amper iets op. We moeten betalen voor de transport er naartoe, voor het eten en drinken op locatie en voor het overnachten indien daar sprake van is. Velen hebben slechts een salaris van 400 of 500 Quetzal per maand. Sparen is hierdoor niet mogelijk, want we houden niets over. Bovendien is het werk vaak

niet langdurig en niet zeker, omdat er niet wordt gewerkt met contracten. – Bijeenkomst SAQ'JAL, 4 april 2011.

Tevens is er weinig ruimte om dieren te houden. De meeste gezinnen zijn in het bezit van kippen en kalkoenen. De eieren zijn voornamelijk bedoeld voor consumptie en indien er genoeg is ook voor verkoop. De gezinnen die meerdere kippen hebben slachtten ze zelf voor de consumptie van vlees. In periodes dat er veel kippen zijn worden, worden ze op de markt in Retalhuleu voor ongeveer 75 Quetzal verkocht. In veel gevallen is dit economisch gezien beter dan de kip zelf consumeren, omdat hiervan meestal maar één dag kan worden gegeten. Slechts één gezin in het dorp heeft koeien. De rest van de huishoudens heeft hier of geen geld voor, of geen plek. Tevens bezit niemand varkens, omdat zij heel veel ruimte in beslag nemen en veel eten. Ieder huishouden heeft een hond. Deze worden niet gehouden als huisdier, maar als bewaker van het huis. Dit is nodig, omdat de huizen simpel zijn gebouwd, slechts van stenen met een golfplaten dak dus een dief is gemakkelijk binnen. De honden eten even eenzijdig als de gezinnen zelf. Vlees is er niet bij, want dit eten de gezinnen zelf al amper. De meesten honden krijgen daarom gewoon tortilla's, net als iedereen.

Ondanks het gebrek aan een eigen stuk grond, zijn de gezinnen in staat om bepaalde gewassen op kleine schaal te verbouwen. Diegenen die geen huis huren in de *comunidad* hebben verscheidene bomen en planten in de tuin, die eigendom zijn van hen zelf. In de tuinen staan bananen, mango, citroen, limoen, mandarijn en sinaasappel bomen. Zij gebruiken de vruchten voor consumptie: om te eten of om er *fresco's* en thee van te maken, waardoor zij geen drinken hoeven te kopen in de winkel. Wanneer er vruchten over zijn, verkopen zij ze op de markt voor het genereren van extra inkomsten die maand. Meestal is er niet genoeg, omdat er slechts een paar bomen in iedere tuin staan. Eigen consumptie wordt daarom als belangrijker gezien dan de verkoop van producten. Tevens maken alle gezinnen zelf hun koffie, te danken aan de grote koffie *finca* waarop alle huizen gebouwd zijn. De koffieplanten worden door de eigenaar gebruikt als onderpand. Niet iedereen is meer in het bezit van de koffieplanten. Zij waren te laat met het betalen van de huur van het huis, en om deze reden is het hen afgenomen. Indien zij hun 'eigendom' weer terug willen, zullen ze het moeten kopen. De vicieuze cirkel van armoede wordt hierdoor in stand gehouden.

4.3 Bezittingen

De keukens van de huishoudens bevinden zich buiten op het erf en zijn omringd door opgestapelde stenen of zijn slechts gebouwd op palen met een nylon dak. Andere keukens zijn afgeschermd met *lamina* (golfplaat). Het merendeel van de keukens bezit een vuur om op te koken. Hiervoor gebruiken vrouwen *leña* (brandhout), dat goedkoper is dan koken op gas. *Leña*

vormt elke maand weer een kostenpost. Om deze reden gaan veel vrouwen op pad om hout te zoeken in de buurt. In San Alfonso zelf is niets te vinden, maar wel in de andere *comunidades*. Dit hout is van een eigenaar van een *finca*, dus het is een stiekeme aangelegenheid, waarbij de eigenaar niet te weten mag komen dat het hout wordt gesprokkeld. Indien er geen hout gevonden kan worden, wordt het gekocht, maar omdat dit geld kost zoeken de vrouwen het liever zelf.

In veel gevallen is het erf en tevens de grond van de keuken, gewoon van aarde, wat veel problemen geeft in het regenseizoen. De huizen met een erf van cement, ondervinden hier minder hinder van. De meeste huishoudens hebben aangegeven behoefte te hebben aan nieuwe daken voor de keukens of voor de huizen, maar er is geen geld voor. SAQ'JAL, die normaal gesproken hulp biedt in zulke gevallen is ook niet in staat te helpen door hetzelfde geldgebrek.

De gezinnen zijn in het bezit van basis gereedschap voor de tuin en voor het weven. Echter, zij bezitten van beide niet veel, omdat zij geen eigen land hebben om op te werken en gereedschap is duur voor hen. Machetes zijn belangrijk in elk gezin. Ze bewerken hiermee koffieplanten en gebruiken het voor tal van andere dingen in de tuin. Zowel mannen als vrouwen kunnen hiermee overweg, er wordt geen onderscheid gemaakt in wie deze gereedschappen gebruikt. De meeste gezinnen hebben ook een schop of een schopel om mee in de tuin te kunnen werken. De gezinnen zijn niet allemaal in het bezit van alle weefmaterialen. De mensen met de minste materialen kunnen echter lenen bij de rest. Zodoende is het voor iedereen mogelijk om te weven.

De ouderen hebben vroeger geen mogelijkheid gehad tot scholing en werken daarom als huisvrouw, of doen andere kleine klusjes om geld te verdienen. Zij maken schoon bij anderen thuis, ze wassen kleren voor een paar Quetzal per was, of ze verkopen producten op de markt. Daarnaast is weven belangrijk in het leven van de vrouwen. Vrijwel iedereen met de capaciteit heeft het op jonge leeftijd geleerd. Het is een manier om hun authentieke cultuur te behouden, maar daarnaast ook om extra inkomsten te genereren. Vanaf het moment dat zij in San Alfonso aankwamen hebben zij het weven weer opgepakt. De aanschaf van materialen kost veel, waardoor het soms niet mogelijk is om het te kopen. Indien dit wel kan, zijn er nog de problemen bij de verkoop van het product. Er gaat veel tijd en werk in het weven zitten, maar tijdens de verkoop draaien ze quitte, of ze lijden verlies. Men is niet geïnteresseerd in de producten en omdat San Alfonso weinig toeristen trek is de afzetmarkt erg klein. De producten worden in de *comunidades* verderop verkocht, of in San Alfonso zelf. Wanneer zij trachten hun producten te slijten in de *comunidades* verderop, nemen zij een busje of gaan te voet. Zij gaan van huis naar huis om aandacht te vragen voor hun waren. Echter, er is weinig interesse in de producten, omdat de meeste gezinnen in omliggende *comunidades* met de zelfde financiële

problemen kampen, of dezelfde producten maken. Het werk als onderwijzer is daarom een stuk zekerder dan weven.

4.4 Arbeid en inkomen

De meerderheid van de mannen en vrouwen heeft vroeger geen scholing gehad, waardoor er veel werkloosheid heerst. Mannen die werken, zijn voornamelijk actief op de *fincas*. Dit is ongeveer de enige mogelijkheid tot werk wanneer men niet in het bezit is van diploma's. Op de *fincas* vindt er veel discriminatie plaats. De eigenaren zijn *ladino*, de werknemers *indigena*. Deze tweedeling zorgt voor ongelijke rechten en slechte arbeidsomstandigheden. De werknemers hebben geen contract en de lonen zijn laag, waardoor het moeilijk is om het gezin te kunnen onderhouden. Een deel van het geld gaat op aan transportkosten en aan eten en overnachten op de *finca*, indien het te ver is om iedere dag naar huis te komen. Voor de mannen die wel elke dag terugkeren geldt een hoger bedrag aan transportkosten, dus blijft er nog minder over om van te leven. Veel frequenter komt het voor dat mannen in het weekend terugkeren naar huis, of elke maand een paar dagen overkomen. De reden hiervan is het uitsparen van reiskosten. Over het algemeen blijft er voor het onderhouden van het gezin maar 500 Quetzal per maand over. De rest van het geld gaat op aan transport, aan de overnachting op locatie en aan eten en drinken. Alcohol vormt een groot probleem en veel mannen houden geld achter om van te kunnen drinken. Geld, dat eigenlijk besteedt is voor het onderhouden van hun gezin. De vrouwen verkopen daarom hun weefproducten of gewassen uit de tuin op de markt, om het geringe inkomen aan te vullen.

Vrouwen zonder opleiding hebben helemaal geen mogelijkheden. Zij werken niet op de *fincas* maar blijven thuis om voor de kinderen te zorgen en te werken in huis. Om extra bij te verdienen wassen zij kleren bij *ladinos* binnen of buiten San Alfonso, of maken zij huizen schoon. Voor één bak met was krijgen zij slechts 10 Quetzal, maar ze zijn blij met alle extra inkomsten die zij kunnen krijgen. De vrouwen van mijn onderzoeksgroep vinden dat zij harder werken dan de mannen in het dorp. Hierbij doelen ze op het feit dat zij constant bezig zijn, zowel binnen het huishouden als daar buiten.

Wij hebben het zwaarder dan mannen. Wanneer zij thuiskomen van het werk is hier alles al gedaan. Ze hoeven geen vinger meer uit te steken. Ik kook voor hem, ik was zijn kleren en ik ben er voor de kinderen. Ik werk als docente in San Martin, maar voordat ik naar mijn werk ga, ben ik bezig met werken hier thuis. Ik sta om vier uur op. Doe dan de dingen die hier gedaan moeten worden. Vervolgens ga ik naar mijn werk en als ik thuis kom ben ik weer bezig met het huishouden en met het draaiende houden van het winkeltje. Ja ik krijg wel hulp, maar het zwaar. Het is nodig om te werken, anders kunnen we niet rondkomen.
- Interview met Calinda, 31 maart 2011.

Ook Ehlers (1990: 46) laat zien dat vrouwen vinden dat zij het zwaarder te voorduren hebben dan mannen. Ze claimt dat vrouwen geen verschil maken in het werk voor geld en het huishoudelijk werk. Het werk loopt constant door elkaar heen om te kunnen overleven. Zij werken de hele dag door. Ook laat zij zien dat kinderen vaak moeten helpen in het huishouden. Jonge meisjes passen op baby's, of plukken groenten, terwijl zij goed in de gaten worden gehouden door hun moeder. Dit is ook terug te zien bij de hervestigde gezinnen. In veel gevallen helpen kinderen in het huishouden of zij helpen in de winkel of met het werken bij anderen thuis. Echter, dit gebeurt wel na schooltijd, zodat educatie niet lijdt onder het gebrek aan inkomen en er wordt altijd gewerkt onder het toezien oog van hun moeders.

In mijn onderzoeksgroep is er een tweedeling op te merken wat betreft het werk dat vrouwen verrichten. De jongere vrouwen met een opleiding werken voornamelijk als onderwijzeres in steden aan de kust, omdat hier in de buurt geen werk voor ze is. Als onderwijzer heb je een contract, wat verschilt in een jaarcontract of een *plazo*. Met een jaarcontract ben je een jaar verzekerd van werk, maar de overhead mag geld van je inhouden wanneer zij dat nodig vinden. Mensen met een *plazo* als contract zijn in principe altijd verzekerd van werk en een inkomen.

Het verschil tussen een *plaza* en een contract is dat het een grote rompslomp is om een *plaza* te krijgen. Er moeten veel papieren worden ingevuld en er moet meer op je CV staan. Je moet bijvoorbeeld werkervaring hebben, of dingen hebben gedaan voor een organisatie. Dat zijn redenen waarom Aide en ik bijvoorbeeld een *plaza* hebben en Elvita niet. Mensen met een contract worden nu al 3 maanden niet uitbetaald door de overheid. Ik heb geen idee waarom. Ze hebben vast wel geld, maar ze willen niet betalen. Daarom zijn er deze week manifestaties. De hele week zijn er geen lessen, omdat er wordt gestaakt omdat er niet wordt uitbetaald. De overheid laat het na om geld te besteden aan schriften, eten op school en dat soort dingen. De afgelopen weken hielden we al meerdere keren bijeenkomsten om het te bespreken. Kinderen hadden toen ook geen les, dus in principe worden zij de dupe van dit alles – Informeel gesprek met Calinda, 13 april

Een lening bij een bank is alleen mogelijk indien er een salaris is waar de bank op kan rekenen. De gezinnen met een inkomen zijn dus in staat te lenen. Anderen, zonder vast inkomen, zijn afhankelijk van het lenen bij vrienden. Spaargeld hebben ze niet, omdat er per maand niets over blijft van hun lage inkomen. De vaste lasten zijn groter dan de inkomsten, dus het is niet mogelijk om een bedrag achter te houden. Gemiddeld genomen leven alle gezinnen onder de 2 dollar per dag grens. Deze manier om armoede te benaderen is slechts relatief, omdat armoede een multidimensionaal begrip is dat afhangt van veel verschillende factoren. Voor de teruggekeerde vluchtelingen geldt echter dat het leven onder deze grens veel problemen met zich meebrengt, wat daarnaast wordt verergert door het gebrek aan het bezit van een eigen stuk land.

V. Toegang tot collectieve hulpbronnen

Toegang tot collectieve hulpbronnen is een voorwaarde voor een geslaagde hervestiging van voormalig vluchtelingen. Gezondheidszorg en scholing behoren tot basisvoorzieningen voor deze voorwaarde en is het een manier om armoede te kunnen bepalen. Infrastructuur is cruciaal voor transport en tevens belangrijk om collectieve instanties te kunnen bereiken.

6.1 Educatie

In Guatemala komt het voor dat zowel jongens als meisjes niet naar school kunnen. Geld speelt hierin een erg grote rol. De kinderen moeten werken om te helpen met het genereren van een inkomen. Daarnaast is er geen geld om school überhaupt te betalen. Een tweede probleem is het vervoer naar de scholen. Dit is vaak duur wanneer er in het dorp geen school is, maar het nodig is om naar een dorp of stad verderop te gaan. Als het vervoer te duur is, kunnen de kinderen niet naar school. Een derde probleem vormt de infrastructuur. In veel dorpen is dit erg slecht, waardoor wegen onbegaanbaar zijn en transport niet of nauwelijks mogelijk is. Te voet naar school gaan is vaak te ver, dus blijven de kinderen maar thuis (Interview met Paulita, taaldocente Celas Maya, 17 februari 2011).

In 1993 werd er in San Alfonso grond gekocht waar de school zou komen te staan. In eerste instantie kwamen de klaslokalen op een andere locatie dan waar de school nu staat. Later werd door de opgerichte vrouwenorganisatie SAQ'JAL gezorgd voor de bouw van de eerste drie klaslokalen op de huidige locatie. De bouw van de huidige school begon in 1996, pas later werden de andere drie lokalen bijgebouwd met behulp van *Construyendo Comunidades*, een hulporganisatie uit de Verenigde Staten.

We werden geholpen door studenten uit de Verenigde Staten. Samen met hen hebben de vrouwen de lokalen gebouwd. Pas jaren later, in 2002 is de school helemaal afgemaakt met zes lokalen en zag hij eruit zoals hij nu is. – Interview met Doña Ana Louisa, 21 maart 2011.

In Guatemala is basisonderwijs in principe verplicht. In de hervestigde gezinnen gaan alle kinderen naar school, wanneer zij zeven jaar of ouder zijn. De school in San Alfonso, een primaria, heeft zes klassen. Ook zit er een afdeling in, voor jongere kinderen. Deze is opgedeeld in de *Prepar* en de *Kinder*. Kinderen met de leeftijden 3, 4, 5 en 6 gaan hier naar toe. Het is niet verplicht en daarnaast duur, omdat er materialen moeten worden aangeschaft. Hierdoor laten velen hun kinderen op jongere leeftijden nog thuis. De school staat tegenover het voetbalveld in het midden van San Alfonso en vormt basisonderwijs voor kinderen uit de *comunidad*.

De eerste klas bestaat uit 35 leerlingen. Dit is de grootste klas en is daarom opgedeeld in tweeën. Er zijn hiervoor twee leraren nodig. De tweede klas heeft 30 leerlingen. De 3^e heeft er zestien. De vierde klas heeft tevens 30 leerlingen. De 5^e heeft er 20 en tot slot heeft de 6^e klas 19 leerlingen. De twee klassen met 30 leerlingen hebben ook twee leraren.

Er is eigenlijk te weinig ruimte in de lokalen, dus daarom hoop ik dat er op de korte termijn twee nieuwe lokalen gerealiseerd kunnen worden.- Interview met Ernesto, 10 April 2011.

De klassen zitten over het algemeen te vol, waardoor in sommige gevallen twee leraren voor de klas staan. De COCODE is bezig met een plan om er twee lokalen bij te bouwen, ten behoeve van de verbetering van het onderwijs.

Na de *primaria* gaan de kinderen naar de *basico*, die meestal ook gratis is, waardoor het mogelijk is om kinderen naar school te laten gaan. Wanneer kinderen naar de *basico* gaan hebben zij meer materialen nodig, die veel geld kosten. De materialen en het reizen vormen een obstakel voor veel gezinnen. Het hangt af van de economische situatie of kinderen wel of niet naar school toe gaan. Meisjes worden sneller thuis gehouden dan jongens, omdat jongens later voor een inkomen moeten zorgen om hun familie te onderhouden. De Bruin (2006) claimt dat gezinnen hun kinderen sneller thuishouden dan laten studeren, omdat zij moeten werken om geld in het laatje te brengen. Veel meisjes die toch willen leren, moeten wel werken om hun eigen scholing te kunnen betalen. Over het algemeen geldt dat de meeste jongens en meisjes naar school gaan tot en met de 3^e klas van de *basico*. In veel gevallen wordt daarna niet verder geleerd, omdat het te duur is. De meeste kinderen gaan daarna werken, want voor de meeste banen is minimaal een diploma van de basisschool vereist. Mogelijkheid tot een universitaire opleiding is klein. In totaal hebben maar vier mensen in San Alfonso de mogelijkheid gehad om te studeren. Hiervoor hebben zij echter wel jaren moeten werken.

Veel mannen en vrouwen in het dorp hebben vroeger geen opleiding genoten, wat veel werkloosheid tot gevolg heeft. Daarnaast brengt analfabetisme meer problemen met zich mee. Voorschriften van medicijnen kunnen niet worden ontcijferd en ook is het niet mogelijk om kinderen te helpen met hun huiswerk. Sinds dit jaar zijn er lees- en schrijf lessen voor vrouwen in het dorp. De lessen bestaan alleen uit vrouwen, omdat het een initiatief is van de Organisatie voor Vrouwen, CONAVIQUA. Dit is een organisatie die op nationaal niveau opkomt voor de rechten van vrouwen. In verschillende *comunidades* worden nu lessen gegeven in lezen en schrijven, waardoor hun kansen worden vergroot.

6.2 Gezondheidszorg

De toegang tot gezondheidszorg is in San Alfonso een probleem. In het dorp zelf is geen medisch centrum aanwezig en de weinige *enfermeros* die in het dorp wonen hebben geen opleiding genoten en bezitten geen papieren. De dichtstbijzijnde instelling bevindt zich in Ceiba Blanca, een *comunidad* dichtbij San Alfonso. Hier staat een *Puesto de Salud*, een klein gebouwtje waar slechts een verpleegster en een secretaresse werken. Artsen zijn hier niet aanwezig. De consulten zijn gratis, maar de medicijnen kosten een vermogen. Men komt naar de *Puesto* voor

advies en voor medicijnen, maar die zijn vaker niet dan wel aanwezig, door het grote aantal mensen dat gebruikt maakt van de service. De overheid zorgt niet voor genoeg medicijnen, waardoor er altijd een chronisch tekort is. Corruptie is ook in de gezondheidssector aanwezig. Sommigen krijgen voorrang op (betere) medicijnen. Dit vormt een groot probleem, omdat vooral de kinderen snel ziek worden door de vaak slechte hygiëne. Hoe groter de families zijn, hoe moeilijker het is om huizen schoon te houden, kinderen te voorzien van schone kleren en ze genoeg te eten te geven. In het regenseizoen wordt dit probleem nog groter, wanneer de grond verandert in een grote modderpoel en kinderen sneller hun weerstand verliezen. In elke familie zie je kleine kinderen plassen op het erf. Zij wassen vervolgens niet hun handen, met alle gevolgen van dien.

Het is belangrijk dat kinderen leren hun handen te wassen na een bezoek aan de wc en dat mensen hun huizen schoonhouden. Vaak gebeurt dit niet, omdat ouders het hun kinderen niet leren. Deze problemen worden vervolgens van generatie op generatie doorgegeven, omdat kinderen leren van de slechte gewoonten van hun ouders. Daarom is dit probleem zo groot in het dorp, de kinderen leren het simpelweg niet. – Interview met Reyna, 20 maart 2011.

Een tweede probleem in San Alfonso is ondervoeding. Deze ondervoeding ontstaat niet alleen door het gebrek aan eten door te weinig geld, maar ook door het eten van te eenzijdig voedsel. Vlees is duur en wordt hier amper gegeten. Er is ook niet altijd genoeg geld voor groenten en fruit, waardoor het eten vooral bestaat uit *tortillas* en *frijoles*. De kinderen missen dan een groot deel van vitaminen die zij nodig hebben om weerstand op te kunnen bouwen. Ziekte onder kinderen komt hier meer voor dan onder volwassenen.

Vanuit de *Puesto* wordt men vaak doorverwezen naar een apotheek in San Martin voor medicijnen. Medicijnen zijn duur en mede door het tekort hier aan wordt er lang niet altijd gebruik van gemaakt. In de eerste plaats wordt er gebruik gemaakt van traditionele geneeswijzen. Hun culturele en religieuze achtergrond speelt hierin een rol, maar deze medicijnen bevatten ook geen chemicaliën waardoor ze gezonder worden bevonden. De geneeskrachtige planten uit de natuur groeien in de tuinen of in het dorp, dus is dit makkelijker betaalbaar dan medicijnen die in San Martin gehaald moeten worden. Er wordt wel gesteld dat deze natuurlijke medicijnen niet werken voor alle aandoeningen en ziekten. Infecties bijvoorbeeld, kunnen niet bestreden worden met planten uit de natuur. Indien hier sprake van is, haalt men reguliere medicijnen. In San Martin bevindt zich een *Centro de Salud*. Hier zijn één of twee artsen aanwezig, een verpleegster en tevens een secretaresse.

Een bezoek aan een dokter is ontzettend duur en daarom doen we dit liever niet. Een consult is al 300quetzal, en daar komen dan de overige kosten nog bij op! Mijn dochter is nu erg ziek, maar ik ben nog niet bij een dokter geweest, omdat ik het niet kan betalen. Ze moest steeds heel erg hoesten, dit komt door de verandering van het weer. Als het veel regent hebben veel

mensen in het dorp hier last van. Bij kinderen is het meestal erger. – Informeel gesprek met Catarina, 14 maart 2011.

Indien iemand naar het ziekenhuis moet, is Retalhuheu de meest gekozen optie. Hier staat een *Hospital Nacional*, een ziekenhuis van de overheid dat voor de armere bevolking makkelijker toegankelijk is dan een privé ziekenhuis in bijvoorbeeld Xela. Dit ziekenhuis is niet te betalen. Het ziekenhuis in Retalhuheu kampt met enorme wachttijden door de grote aantallen zieken en gewonden, die vanuit alle kleine dorpen en *comunidades* naar de stad toe komen, maar de service is slechts beperkt toereikend. Zoals er in de kleinere gezondheidscentra discriminatie en corruptie plaatsvindt, geldt dit ook voor ziekenhuizen. Door het gebrek aan artsen en door achterhaalde apparatuur, komen veel mensen te overlijden.

Er was een keer een zwangere vrouw die dringend geholpen moest worden. De artsen besteedden er geen aandacht aan, omdat er meerdere mensen geholpen moesten worden. De vrouw is toen op de gang bevallen, zonder dat er iemand kwam kijken of het goed met haar ging. Ze was naar het ziekenhuis toe gekomen om te bevallen, maar heeft dit toen alleen moeten doen in de gang van het ziekenhuis.. Het is verschrikkelijk. *No hay atencion. Es horrible los hospitales*. Veel mensen sterven in ziekenhuizen omdat de zorg niet goed is. Ik ga liever niet naar het ziekenhuis, ik vind het een nare plek. - Interview met Elvita, 15 Maart 2011.

6.3 “Reu Reu Reu!”

De *carretera* die van San Martin naar San Alfonso leidt, ligt er nog niet zo lang. Zes jaar geleden is men begonnen met het aanleggen van deze weg. Het laatste stukje, een witte geasfalteerde weg vanaf de *entrada* van San Alfonso, is op 15 december 2010 helemaal afgemaakt. In San Alfonso zijn de wegen beter dan in andere *comunidades*, omdat organisaties hier hebben geholpen met het aanleggen van de weg. Het laatste gedeelte is op initiatief van de COCODE afgemaakt. Deze geasfalteerde weg maakt het een stuk makkelijker, want voorheen lag hier alleen een zandpad. Nu rijden er sinds drie jaar microbussen af en aan om mensen te vervoeren, wat veel meer mogelijkheden biedt. De bussen rijden vanaf Rethaluheu en San Felipe, langs San Martin door de verschillende *comunidades*. Het luid claxonneren maakt kenbaar dat de bus er aan komt; op deze manier weten de inwoners van de *comunidades* dat zij een bus kunnen pakken, want vaste tijden zijn er niet. Door het schreeuwen van de naam van de stad weet men waar de bus heen gaat. Al van verre hoor je de bijrijders “Reu Reu Reu” roepen, een teken dat het busje naar Retalhuleu gaat.

Voordat deze weg was aangelegd, moesten mensen alles te voet doen, ook als zij iets moesten kopen op de markt, familieleden wilden bezoeken of een bezoek moesten brengen aan het ziekenhuis. Spoed of niet, er was geen andere manier dan dit lopend te doen. Het regenseizoen veroorzaakte nog veel meer moeilijkheden. De weg was in deze

tijd van het jaar onbegaanbaar. Sinds een jaar rijdt er ook een ambulance, maar dit systeem functioneert niet optimaal. Voor de twintig omliggende *comunidades* rijdt er slechts één ambulance en deze is ook niet 24 uur per dag bereikbaar. “Het heeft niet heel veel zin. Lang niet alle mensen kunnen worden geholpen”(Ramonita 17 maart 2011). Men is sceptisch over de ambulance, en niemand gelooft echt in het functioneren van het transportmiddel. “*Para mi no hay*” (Doña Loyola 13 april 2011). De aanleg van de wegen in het dorp en naar de grotere steden heeft een grote invloed gehad op de bereikbaarheid van collectieve instellingen rondom de *comunidad*.

VI. Sociaal Kapitaal

Nadat de vredesakkoorden waren getekend voelde iedereen zich vrij. Er waren geen problemen meer. De groepen vielen uit elkaar door bijvoorbeeld religie, liderasco's. De organisatie zorgde voor eenheid in het dorp, omdat het iedereen helpt. Niet alleen de Mam families, ook al bestaat SAQ'JAL alleen uit Mam. – Interview Pablo Antonio, 20 maart 2011.

Met de vredesakkoorden in 1996 werd de vrede in Guatemala getekend, maar feitelijk woedt er nog steeds een stille oorlog in Guatemala. Het verdrag bestond slechts op papier tussen de verschillende leiders, maar onder de bevolking heerste nog steeds een groot gevoel van onveiligheid en voor hen was de oorlog met het tekenen van de vrede niet gelijk over. Op nationaal niveau zijn de gevolgen van de oorlog nog steeds merkbaar. Moorden, geweld, en corrupte politie zijn aan de orde van de dag. Het geweld tegen vrouwen is drastisch toegenomen en komt voor in verschillende gradaties. Er is veel seksueel geweld, maar ook geweld wat plaatsvindt tijdens berovingen. Na de oorlog heeft het geweld nog een grote invloed uitgeoefend op het land en dat doet het nog steeds. Het geweld is altijd gebleven. “Politici hebben hier schuld aan, *no tengo valor. No hay paz en Guatemala*” (Catarina, 14 maart 2011). Na het ondertekenen van de vrede zouden er meer vrijheden komen, bijvoorbeeld vrijheid van spreken en vrijheid van cultuur. Tussen de *ladinos* en *indigenas* heeft dit echter nooit bestaan. Op grote schaal vindt er nog steeds racisme plaats.

6.1 ‘Witte Maiskolf’

Armoede is een multidimensionaal begrip. Om de situatie te bekijken vanuit een sociaaleconomisch oogpunt en niet enkel vanuit inkomensarmoede, is het belangrijk om ook te kijken naar het sociaal kapitaal. In San Alfonso bestaan twee organisaties die zich inzetten voor de ontwikkeling van het dorp. SAQ'JAL is hier één van. SAQ'JAL wat ‘witte maïskolf’ betekent, is een vrouwen coöperatie in San Alfonso. De organisatie is opgericht in 1993 en telt dertien leden. Er zijn verschillende organisaties actief geweest met het verbeteren van de sociaaleconomische levensomstandigheden in het dorp. In 1996 werden er drie lokalen gebouwd voor de school. Drie klassen waren echter niet genoeg, want nog veel kinderen waren genooddaakt hun lessen buiten te volgen. Alle vrouwen hielpen met het bouwen van de klassen. Daarnaast hadden de vrouwen wat succes met hun weverij voor export, met behulp van een NGO uit de Verenigde Staten, *Construyendo Comunidades*. Het weefproject dat werd opgezet zorgde voor meer participatie voor vrouwen in San Alfonso.

Er waren vier coördinatoren die de projecten begeleiden. Zij zorgden ervoor dat vrouwen de kans kregen om te weven, en om hun handwerk te verkopen. Zij kochten samen met

mannen uit Xela een groot *telar*. Dit microkredietproject heeft niet gewerkt, omdat zij na de aanschaf zijn vertrokken en niet gedacht hadden aan alle materialen die er voor nodig waren. De vrouwen konden het niet betalen dus het project is nooit van de grond gekomen.

In 2000 hielp *Constuyendo Comunidades* hen met het bouwen van hun tegenwoordige gebouw, waar zij stoffen konden weven voor de traditionele '*corte*' kledij, met de hoop op een markt waaraan zij zouden verdienen. Studenten die hier via de NGO zaten, kochten het stuk grond zodat de salon gebouwd kon worden. Het proces van ondertekenen van het document van het terrein was een hele rompslomp.

We moesten advocaten zoeken om ons te helpen, maar die waren natuurlijk duur. We werkten samen met vijf leden van de associatie. Calinda (president), Reyna (vice-president), Doña Juanita (penningmeester) en nog twee anderen die nu niet meer in San Alfonso wonen, maar in een andere *comunidad*. Peter hielp ons met het regelen van advocaten. Het was een probleem dat zij in de hoofdstad zaten, omdat wij daar allemaal ver vandaan zaten. Uiteindelijk is het ons gelukt en is het stuk grond eigendom geworden van de associatie, en konden we het gebruiken voor het handwerk. – Bijeenkomst SAQ'JAL, 5 april 2011.

In 2001 hielp *Construyendo Comunidades*, samen met vijftien studenten met het genereren van fondsen voor het verkrijgen van stukken land. In 2002 hielpen zij met het bouwen van een school in San Alfonso. Het geld was verzameld door de studenten. Zonder financiële en morele steun was het niet gelukt. De bouw vond plaats op een ander stuk grond dan waar de oorspronkelijke klaslokalen zich bevonden. De huidige school bestaat uit zes klaslokalen en op dit moment zijn er zeven leraren werkzaam op de school. In 2004 en 2005 werd door middel van microkrediet een cultureel toerisme project opgericht, de SAQ'JAL weefschool. Alle producten worden met de hand gemaakt. Studenten van *Celas Maya* en *Entremundus* kwamen hier helpen en bleven elk bij een verschillende familie slapen. Het geld dat de gezinnen ontvingen was voor voedsel en voor onderdak. Er werd een expositie gehouden van alle weef producten. Studenten kochten dit en de opbrengst was voor de gehele organisatie.

2006 was het begin van het ontstaan van de typschool, die in het gebouw gevestigd is waar de vrouwen, die tegenwoordige de coöperatie vertegenwoordigen, hun vergaderingen houden. Zij hebben zeven typmachines kunnen krijgen, maar hebben om dit voor elkaar te krijgen een lang bureaucratisch proces moeten doorstaan, dat heeft gezorgd voor erkenning van de overheid, dat SAQ'JAL een organisatie is dat werkt met thema's als vrouwenrechten, rechten voor inheemsen, en ruraal sociaaleconomische ontwikkeling. De typschool zorgt ervoor dat ook vrouwen en kinderen later een inkomen kunnen genereren en kunnen investeren in hun sociaal kapitaal. De typschool is nu een groot succes voor jongeren, omdat het hun kansen op de arbeidsmarkt aanzienlijk vergroot. Er gaan nu veertien jongeren naar de typlessen en zij betalen

elke maand 25 Quetzal. Er blijft maar weinig geld over voor SAQ'JAL, omdat zij ook het loon van de onderwijzeres moeten betalen.

Er is weinig geld binnen de associatie, en we strijden nog steeds om meer te krijgen. We moeten hier veel geduld voor hebben. Achter de salon zaaien we nu verschillende dingen zoals koffie, maïs, *ayote*, *calabas*, en verschillende medicinale planten tijdens de winter. Daarna oogsten we het en verkopen we de producten. De opbrengst gaat dan in zijn geheel naar de organisatie. – Interview met Maribel, 7 april 2011.

Op dit moment wordt er geen krediet meer verleend aan de huishoudens in San Alfonso en tevens zijn er geen NGO's actief die microkrediet verlenen aan de gezinnen. Vroeger waren er wel NGO's, maar door verwaterd contact met SAQ' JAL zijn er nu geen organisaties meer actief. Analfabetisme speelt een rol, maar ook transportkosten en de angst om alleen te reizen maken het praktisch onmogelijk voor de vrouwen om contact te zoeken met de organisaties, die zich in de grote steden bevinden. SAQ'JAL is de afgelopen jaren passiever geworden dan voorheen. Kritiek op de organisatie bestaat voornamelijk uit het feit dat zij te afwachtend zijn en te weinig zelf ondernemen. Al ruim zeven jaar zijn er geen nieuwe projecten meer bijgekomen. Toch houden de vrouwen van SAQ'JAL nog iedere vijftien dagen een bijeenkomst. Wanneer er iets belangrijks is of moet gebeuren wordt deze eerder gehouden met de *junta directiva* (bestuur). Elke vier jaar wordt er een nieuwe president gekozen door middel van een stemming. Hoewel de bijeenkomsten op het moment niet veel doen voor de situatie in de *comunidad*, heeft het wel effect op de sociale cohesie. Ondanks de moeilijkheden die de vrouwen ondervinden met het vinden van fondsen, blijven zij vasthouden aan 'hun SAQ'JAL'. Zij zijn trots op hun organisatie en blijven hopen dat er betere tijden komen waarin er weer nieuwe projecten gerealiseerd kunnen worden.

6.2 COCODE

Een andere organisatie die zorgt voor projecten in het dorp is de plaatselijke COCODE (*Consejo Comunitaria de Desarrollo*), opgericht in 2000. De organisatie bestaat uit dertien leden, waarvan vijf leden vrouw zijn. De functie van de COCODE is het verbeteren van de sociaal economische situatie in het dorp³. Er zijn verschillende projecten waarmee de COCODE zich in het verleden bezig heeft gehouden en waar zij nu nog mee bezig zijn. De organisatie is opgedeeld in verschillende commissies, en iedere commissie houdt zich bezig met een ander project. De infrastructuur in de *comunidad*, is een groot project dat de COCODE heeft gerealiseerd.

³ Interview Ernesto – 10 April 2011

Afgelopen jaar is het laatste stuk van de weg aangelegd. Op dit moment bevinden zich tussen alle *comunidades* geasfalteerde wegen.

In de toekomst hopen we hier in de hele *comunidad* riolering te kunnen aanleggen. Het gaat een heleboel geld kosten, waarschijnlijk rond de twaalf miljoen Quetzal. Daarnaast zijn we bezig met het verbeteren van de school. We willen twee extra lokalen laten bijbouwen, aan de kant van de school waar nu bomen staan. De klassen worden steeds groter, dus we willen ze opsplitsen en daarvoor hebben we meer ruimte nodig. We blijven tevens altijd bezig met het verbeteren van het water systeem. Zo zijn er tal van kleinere projecten die gedurende het hele jaar aan de gang zijn. – Interview met Ernesto, 17 april 2011.

De leden van de COCODE zijn afgevaardigden van andere instellingen, zoals bijvoorbeeld SAQ' JAL, de katholieke en de protestantse kerk en iemand uit de *comunidad*. Op deze manier komen in theorie de verschillende belangen aan bod, omdat iedereen een bepaalde groep vertegenwoordigd. In de praktijk blijkt die heel anders te gaan. De twee organisaties die zorgen voor sociaaleconomische verbetering in het dorp, SAQ'JAL en de COCODE, blijken niet in staat samen te werken. Machismo overheerst heel sterk binnen de COCODE, omdat de meerderheid van de organisatie uit mannen bestaat. De weinige vrouwen die actief participeren binnen de COCODE, hebben weinig in te brengen en bekleden geen belangrijke functies. Wanneer er een bijeenkomst wordt georganiseerd zijn voornamelijk de mannen aan het woord en beslissen zij ook over de uitkomst van de bijeenkomsten.

Vanuit SAQ'JAL en vanuit de COCODE worden verschillende redenen aangedragen voor het slecht functioneren van samenwerking tussen deze twee. Een mannelijk lid van de COCODE beweert dat het analfabetisme binnen SAQ' JAL een grote rol speelt. Het niet kunnen lezen en schrijven vormt een probleem bij het draaiende houden van de organisatie en het functioneren binnen de organisatie.

Zij weten niet hoe ze de organisatie moeten onderhouden, daarom worden de projecten onafhankelijk van elkaar verricht. Er zijn wetten en regels waaraan men zich moet houden, en de vrouwen schijnen dat niet te begrijpen.- Interview met Ernesto 17 april 2011.

De vrouwen van SAQ'JAL daarentegen, geven een heel andere visie op de situatie. Zij claimen dat de mannen van de COCODE vrouwen geen kans geven om iets in te brengen en niks willen weten van samenwerking, puur omdat zij vrouwen zijn. Daarnaast vinden zij dat SAQ' JAL veel meer als een eenheid functioneert dan de gefragmenteerde COCODE en tevens naar meer eenheid in het dorp streeft dan dat de COCODE doet. Zij vinden de COCODE veel individueler en stellen dat er teveel wordt gehandeld naar het belang van het individu. Ook een vrouwelijk lid van de COCODE zegt dat er binnen de organisatie veel te veel individualisme heerst.

“Wanneer er een project in het dorp is, slaan veel leden van de COCODE hier een slaatje uit, voor henzelf en voor hun familie” (Calinda april 2011). De projecten van de COCODE worden daarom,

zelf binnen de organisatie, niet altijd als iets goeds beschouwd. Een vrouwelijk lid van de COCODE vertelt dat de weg die is aangelegd, een project van de COCODE, geen zuivere koffie was.

De president van de COCODE is metselaar en heeft veel cement gestolen tijdens de aanleg van de weg. Er waren er meer die hetzelfde deden. Alles draait altijd maar om de persoon, als het daar maar goed mee gaat, of met zijn of haar familie. Het belang van de *comunidad* is veel kleiner en dat vind ik een slechte zaak. Het is raar dat twee organisaties, die beiden zouden moeten vechten voor de belangen van de *comunidad*, zo in strijd zijn met elkaar.
- Interview met Maria, 25 maart 2011).

Een ander project dat zorgt voor versterking van sociale netwerken in San Alfonso zijn de lees en schrijf lessen die in San Alfonso worden georganiseerd voor vrouwen. De lessen vormen een grote bijdrage aan het sociaal kapitaal van de vrouwen. Elke dinsdag en zaterdag volgen zij lessen, wat naast het educatieve karakter ook een sterk theebransjes gehalte heeft. Tijdens de lessen zijn de vrouwen vrolijk met elkaar aan het kletsen, helpen elkaar met het schrijven van woorden en bekijken elkaars werk. De opkomst is op beide dagen even groot, omdat alle vrouwen de lessen serieus nemen. Analfabetisme is een gemeenschappelijke factor tijdens de lessen, wat voor nog meer eenheid binnen de groep zorgt. De meerderheid van de vrouwen is Mam, maar in de groep zijn ook twee vrouwen Kiche. Toch heerst er saamhorigheid in de groep, ondanks verschillende culturele achtergronden.

6.3 “We zijn deel van de *comunidad*”

Ja, wij hebben allemaal het recht om te stemmen, maar niet iedereen wil stemmen, omdat zij denken dat het toch geen zin heeft, dat alle partijen hetzelfde zijn en dat er nooit iets zal veranderen. – Interview met Juana, 3 april 2011.

Op 11 september 2011 vinden er in San Martin Zapotitlan gemeentelijke verkiezingen plaats. De inwoners van San Alfonso hebben geen verkiezingen in het dorp zelf, omdat zij tot de gemeente van San Martin behoren. Er zijn op landelijk niveau 27 verschillende politieke partijen. Op gemeentelijk niveau zijn dit er minder, maar meer dan voorgaande jaren. Er zijn acht partijen die dit jaar kandidaten hebben gepresenteerd voor de verkiezingen: UNE, Patriota UCN, GANA, Lider, CASA, VIVA en PAN.

Er is een grote variëteit aan partijen en iedereen stemt op iets anders. De meeste gezinnen hebben afgelopen keer gestemd op Colon of op Molina (UNE of Partido Patriota). De reden voor het stemmen heeft te maken gehad met de goede propaganda van de partijen. Het aanbieden van betere en meer werkgelegenheid was een belangrijke factor. Ook het verminderen van het geweld en het verbeteren van de veiligheid zijn punten geweest waarop

mensen hun partij hebben gekozen. Soms stemt men met hele andere uitgangspunten. Omdat al jaren blijkt dat alle partijen corrupt zijn en niet doen wat zij beloven, wordt er gestemd op de persoon die kandidaat is gesteld, in plaats van de partij. Het is makkelijker om te stemmen op een sympathiek persoon, in de wetenschap dat alle partijen eigenlijk hetzelfde zijn. Het stemmen op een bepaald persoon, maakt het voor de mensen persoonlijker. Het geeft hen het gevoel dat ze er, ondanks de corruptie, goed aan doen om op desbetreffende persoon en zijn of haar partij te stemmen.

Ik stem op de persoon. Wanneer ik de inhoud van een partij niet goed vind, maar de persoon wel, dan stem ik nog op die partij. Als ik de partij goed vind, maar de kandidaat vind ik niks, dan stem ik ook niet op die partij. Voor mij is het belangrijk dat de persoon sociaal is, en hulpvaardig. De partij is minder belangrijk. Je moet het zo zien: stel dat we zouden moeten stemmen op landen. *Por ejemplo* Nederland. Ik vind jou een heel leuk persoon, maar ik vind Nederland niets. Dan zou ik alsnog dat stemmen, omdat ik de persoon belangrijk vind, omdat ik jou leuk vind. Andersom, als ik Nederland heel leuk vind, maar jou niet, dan zou ik nooit op Nederland stemmen. Begrijp je dat? – Interview met Maribel, 7 April 2011.

Geen van de gezinnen stemt in de toekomst weer op desbetreffende partij. Dit is bijna elke keer weer hetzelfde liedje, omdat de partij nooit waarmaakt wat het beloofd heeft. Er zijn altijd grootste plannen, maar nooit wordt het gerealiseerd.

De vorige keer heb ik op UNE gestemd. Hun programma zag er heel goed uit, maar er is niets van terecht gekomen. Ze beloofden meer banen, beter werk. De politie is net zo corrupt. Zij werken samen met drugshandelaars. Iedereen is corrupt hier in Guatemala. Ze beroven de burgers. – Interview met Estefani, 15 Maart 2011.

Corruptie en het niet nakomen van beloftes, maakt het dat geen van de gezinnen weet wat zij in september zullen gaan stemmen. In sommige gevallen zelfs niet of er überhaupt gestemd gaat worden. Er is teveel teleurstelling geweest de afgelopen tijd en men denkt dat het weinig zin heeft, iedere partij hetzelfde is. Anderen blijven volhouden, ondanks dat het vaak weinig zin heeft. Het recht om te stemmen is voor hen belangrijker dan het feit of het al dan niet wordt gerealiseerd.

We stemmen omdat we het recht hebben om te stemmen. We zijn deel van de *comunidad*. Niet stemmen betekent dat we onze rechten niet naleven, niet het recht van vrijheid van meningsuiting, en niet het recht van spreken. Daarom vinden we het belangrijk om onze stem te laten horen. Er zijn weinig partijen die daadwerkelijk iets doen. UNE beloofde ons touw voor het weven, lamina voor de daken. Er is nooit iets van terecht gekomen. Het blijft elke keer moeilijk om te stemmen omdat elke partij in principe corrupt is en niets doet. Toch willen we ons stem laten horen, puur omdat we die rechten hebben en daar gebruik van willen maken. Zonder voelen we ons geen deel van de *comunidad*. – Bijeenkomst SAQ'JAL, 5 April 2011.

Een andere reden is dat september nog ver weg is, en ondanks de propaganda, die je nu al overal aantreft, is niemand echt met de verkiezingen bezig. Dit begint pas te leven wanneer

het dichterbij komt.

Iedereen in het dorp heeft stemrecht, indien je achttien jaar of ouder bent en in het bezit bent van een geldig paspoort of identiteitsbewijs. Er is geen onderscheid in stemrecht voor vrouwen en mannen, in theorie is iedereen hierin gelijk. Echter, veel vrouwen ondervinden ondanks hun wettelijke stemrecht, nog problemen met het stemmen. Machismo is een grote factor die vrouwen er in sommige gevallen nog steeds van weerhoudt om te mogen stemmen.

Vroeger mochten alleen mannen stemmen, dit was tot tien jaar geleden zelfs nog het geval. Het komt nu nog steeds voor dat vrouwen niet mogen stemmen, ondanks hun stemrecht. Zij mogen dan niet van hun man, hij geeft haar hier geen toestemming voor. Voor mannen is dit anders, zij hoeven nooit toestemming te vragen aan hun vrouw bij wat dan ook. Zij hoeven nooit te overleggen, vrouwen wel. – Bijeenkomst SAQ'JAL, 5 april 2011.

Tevens is er geen onderscheid in culturele of etnische groepen. Vele jaren geleden hadden *indigenas* geen stemrecht. Dit was een voorrecht van *ladinos*. Nu is dit anders en heeft iedereen het recht om te stemmen. De hervestigde gezinnen voelen zich niet buitengesloten van dit recht, omdat zij vinden dat in San Alfonso de sociaaleconomische situatie voor iedereen hetzelfde is. Zij stemmen omdat zij het belangrijk vinden om hun stem te laten horen. Over het algemeen blijkt dat alle partijen corrupt zijn en mensen goederen aanbieden in ruil voor hun stem. Manz (1988) stelt dat er voornamelijk wordt gestemd met het zicht op een betere toekomst. Nu, jaren later zeggen ook mijn informanten hetzelfde. Elke keer weer blijft men hopen op een betere regering die wel doet wat ze beloven.

VII. Conclusie

In deze thesis heb ik antwoord gezocht op de vraag welke bestaanstrategieën de hervestigde Mam vluchtelingen in San Alfonso gebruiken om armoede het hoofd te kunnen bieden. Ik heb gebruik gemaakt van een multidimensionale benadering van armoede door mijn onderzoek te doen aan de hand van de armoede *capabilities* van het OECD. Hierbij heb ik gekeken naar de effecten die oorlog kan hebben op deze *capabilities*. Ik heb mijn onderzoek toegespitst op hervestiging, huishoudsamenstelling, hulpbronnen en arbeidsverdeling, collectieve hulpbronnen en sociaal kapitaal. Dezelfde multidimensionaliteit van armoede is terug te vinden in de voorwaarden voor een geslaagde hervestiging van vluchtelingen.

Bestaanstrategieën van de hervestigde vluchtelingen bestaan uit een combinatie van activiteiten die zij kiezen om bepaalde doelen in het leven te kunnen bereiken. Deze activiteiten vormen de mogelijkheden die mensen hebben om deze doelen te bereiken (*capabilities*). De *protective capability* maakt deel uit van deze benadering en beschrijft dat armoede onder andere het gevolg is van conflicten. De geschiedenis van de hervestigde gezinnen vormt een leidraad in het leven dat zij nu leiden. Het geweld, de moorden, de discriminatie en onzekerheid speelt bij de gezinnen nog steeds een grote rol. Hoewel San Alfonso betrekkelijk veilig is en er op het moment weinig geweld plaatsvindt, is de nasleep van de oorlog in andere vormen terug te vinden. De gezinnen vertellen dat hun sociaaleconomische situatie te wijten is aan de corrupte regering, dat na het tekenen van de vredesakkoorden niet verbeterd is. *Indigenas* staan ten opzichte van *ladinos* nog steeds onderaan de sociaaleconomische ladder.

De *economic capability* houdt in dat mensen in het bezit moeten zijn van hulpbronnen en de mogelijkheid moeten hebben tot het consumeren van deze hulpbronnen. Voor de hervestigde gezinnen geldt dat er een tekort is aan land, waardoor zij niet in staat zijn hun eigen verbouwde voedsel te kunnen consumeren en verkopen. Hulpbronnen zijn de sleutel tot voedselveiligheid dat in San Alfonso ontbreekt. Hierdoor moeten zij zelf hun eten kopen op de markt. Door het gebrek aan land zijn de gezinnen altijd afhankelijk van het werken op een *finca* in loondienst. De producten zijn nooit van henzelf en het inkomen is steevast te laag.

Volgens de *human capability* hebben mensen recht op gezondheidszorg, educatie, voeding, schoon drinkwater en onderdak. Gezondheidszorg blijft op grote schaal een probleem vormen voor de gezinnen. De consulten bij een *medico* zijn in veel gevallen te duur om te kunnen betalen, maar ook de bezoeken aan een *puesto* of *centro* worden gemeden door de hoge transportkosten. In de *comunidad* zijn enkele *enfermeros* waar de gezinnen graag gebruik van maken, omdat het veel goedkoper is. Traditionele geneeswijzen worden ook veel gebruikt. In de

eerste plaats is dit economisch voordeliger en in de tweede plaats beweert men dat het gezonder is dan medicijnen. De kinderen in de gezinnen hebben de mogelijkheid om naar school toe te gaan. Zij gaan in eerste instantie zes jaar lang naar de *primaria*, die zich in San Alfonso bevindt. Daarna gaan de meeste kinderen naar de *basico*, tot en met het derde jaar. Niet alle kinderen krijgen de mogelijkheid om hierna verder te leren, dus gaan vanaf dan aan het werk. Universitair onderwijs is voor bijna iedereen uitgesloten. Alle gezinnen hebben voeding, schoon drinkwater en onderdak, hoewel voeding nog altijd te eenzijdig is door het gebrek aan geld en land om op te kunnen verbouwen.

Hoewel mensenrechtenschendingen in Guatemala aan de orde van de dag zijn, hebben de hervestigde vluchtelingen wel stemrecht en invloed op politieke processen, waar mensen volgens de *political capability* recht op hebben. De gezinnen stemmen, omdat zij onderdeel van de *comunidad* zijn en niet omdat zij denken dat hun stem veel te betekenen heeft. Daar is de politiek te corrupt voor. Er wordt teveel beloofd en te weinig waar gemaakt.

De *socio-cultural capability* streeft naar de mogelijkheid tot het actief deelnemen in de samenleving. Leden van de hervestigde gezinnen participeren actief in SAQ'JAL en de COCODE, organisaties die zich inzetten voor de sociaaleconomische situatie van San Alfonso. Zij voelen zich volwaardig lid van de samenleving, omdat zij op deze manier zelf het vermogen hebben om iets te doen aan de situatie.

Tijdens mijn onderzoek heb ik de voorwaarden voor een geslaagde hervestiging (Brookings institution 2007) bekeken om uiteindelijk te analyseren aan welke voorwaarden de hervestigde Mam gezinnen in San Alfonso hebben voldaan. Punt vijf, het belang van eigendomsteruggave of compensatie (van voornamelijk land), blijft een terugkerend probleem vormen waar tot op heden niets aan gedaan is. Manz (1988: 172) beweert ook dat land een belangrijke rol speelt in een geslaagde terugkeer. De gezinnen zijn niet teruggekeerd naar hun plaats van herkomst, maar hebben een *finca* toegewezen gekregen in San Alfonso, waar zij zichzelf met hulp van NGO's hebben moeten redden. De overheid heeft hier niet aan bijgedragen en tevens zijn de gezinnen niet in het bezit van een eigen stuk land om op te kunnen verbouwen, terwijl dit cruciaal is in het leven van deze gezinnen. Zij beweren dat het bezitten van een eigen stuk land hen enorm vooruit zou kunnen helpen om hun sociaaleconomische situatie te kunnen verbeteren.

Aan de hand van de voorwaarden voor een geslaagde hervestiging, zou ik moeten concluderen dat deze gezinnen niet volledig hervestigd zijn, maar het is te eenvoudig om te stellen dat enkel deze voorwaarden verklaren of een gezin wel of niet volledig hervestigd is, daar zijn ze te statisch voor. Ik denk dat de voorwaarden zeker gebruikt kunnen worden als richtlijn om te streven naar de meest ideale leefbare omgeving voor hervestigde vluchtelingen. Ik heb

gemerkt dat het belangrijker is om naar de verhalen van de mensen te luisteren, om te weten te komen wat hun eigen visie op de situatie is.

Volgens de gezinnen moet er nog veel veranderd worden om hun situatie te verbeteren, maar voor hen zijn de voorwaarden voor een geslaagde hervestiging niet van grote waarde. Sterker nog, zij zijn helemaal niet op de hoogte van het feit dat er voorwaarden bestaan voor de situatie waarin zij terecht gekomen zijn. De gezinnen hebben weten te handelen en te leven naar de situatie waarin zij nu verkeren en zijn zij daar nog iedere dag mee bezig. Zij geven aan dat land een cruciale factor is voor hun bestaan en dat zij hier recht op hebben, omdat zij in San Idelfonso wel land bezaten. Voor de mensen zelf speelt het feit dat zij het vroeger wel bezaten maar nu niet meer een grotere rol, dan het feit dat zij er volgens bepaalde voorwaarden recht op zouden moeten hebben.

Een geslaagde hervestiging is in mijn ogen context gebonden en dynamisch. De voorwaarden voor een geslaagde hervestiging zouden een richtlijn moeten vormen, waarin de *agency* van de vluchtelingen een grote rol speelt om welke situatie dan ook het hoofd te kunnen bieden en waarin de mensen zelf zeggenschap hebben in wat zij belangrijk vinden om te kunnen overleven.

VIII. Referenties

Allen, T en Thomas, A

2000 *Poverty and Development into the 21st century*. Oxford University Press

Bebbington, A

1999 Capitals and Capabilities: A framework for analyzing peasant viability, rural livelihoods and poverty. *World Development* 27(12), 2021-2044.

Bebbington, A

2004 'Livelihood transitions, place transformations: grounding globalisation and modernity'. In: R.N. Gwynne & C. Kay (eds.), *Latin America Transformed: Globalisation and Modernity*. New York: Oxford University Press, pp.173-192.

Billings, D.L

2000 Organizing in Exile: The Reconstruction of Community. In: *The Maya Diaspora. Guatemalan Roots, New American Lives*. J, Loucky and M,M Moors. Pp 74-92. Philadelphia: Tempel University Press.

The Brookings Institution

2007 When displacement ends. A framework for durable solutions. The Brookings Institution. University of Bern.

De Bruin, C

2006 Oorlog van honger: Koffie, Overleven en Lokale Ontwikkelingsinterventies voor de Loonarbeiders op Koffieplantages in Matagalpa, Nicaragua - Utrecht.

CEH

1999 *Guatemala Memoria del Silencio* . vol.5:42. Guatemala City

Cotula, L, Toulmin, C en Quan, J

2006 Better land access for the rural poor. Lessons from experience and challenges ahead. IIED, FAO

Davis, H

1988 Introduction: Sowing the Needs of Violence, 3-39. In: *Harvest of violence : the Maya Indians and the Guatemalan crisis*. R, M Carmack. University of Oklahoma Press: Norman and London.

Falla, R

1988 Struggle for Survival in the Mountains: Hunger and Other Privations Inflicted on Internal Refugees from the Central Highlands, 235-265. In: *Harvest of violence : the Maya Indians and the Guatemalan crisis*. R, M Carmack. University of Oklahoma Press: Norman and London.

Ehlers, T.B

1990 *Silent Looms. Women and Production in a Guatemalan Town*. Westview Press, Inc.

- Weiss Fagen, P
2009 Peace processes and IDP solutions. *Refugee Survey Quarterly*, 28(1) UNHCR.
- IOS/UNHCR
2009 "Meer dan een nummer" Educatieve toolkit rond asiel en migratie in Europa. IOS/UNHCR Brussel.
- Jonas, S
2000 Democratization through Peace: The Difficult Case of Guatemala. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, (42) 4, 5-38.
- Justino, P
2008. *Poverty and Violent Conflict: A Micro-Level Perspective on the Causes and Duration of Warfare*. MICROCON Research Working Paper 6, Brighton: MICROCON.
- Kaag et al. M.M.A
n.d Poverty is bad. Ways forward in livelihood research. CERES Pathways of Development Project. Utrecht.
- Kottak, C.P
2008 *Cultural Anthropology*. University of Michigan.
- DiGeorgio-Lutz, J en Hale, A
2004 Internal displacement in Guatemala. *International Third World Studies Journal and Review*. XV
- MacGinty, R en Williams, A
2009 *Conflict and Development*. Routledge London and Newyork.
- Manz, B
2004 *Paradise in Ashes: A Guatemalan journey of courage, terror and hope*. University of California Press
- Manz, B
1988 *Refugees of a hidden war. The aftermath of counterinsurgency in Guatemala*. State University
- Muggah, R
2008 *Relocation failures. A short history of internal displacement and resettlement*. Zedbooks, London.
- Norwegian Refugee Council
2008 While waiting for return. Achievements and further challenges in the national response to IDP needs in Azerbaijan.
- Norwegian Refugee Council
2009 Violence and inequality still blocking solutions for IDP's.
- OECD
2001 DAC Guidelines, Poverty reduction.

Raintree

- 2005 *Livelihood Analysis: A checklist. Improving Livelihoods in the Uplands of the Lao PDR.* NAFRI, NAFES, NUOL.
- Remijnse, S
2002 *Remembering Civil Patrols in Joyabaj, Guatemala.* Bulletin of Latin American Research. 20(4), 454-469.
- Smith, S
1997 *Trends and Causes of armed conflicts.* Berghof Research Center for constructive conflict management.
- Taylor, C
2000 Challenges of Return and Reintegration. In: *The Maya Diaspora. Guatemalan Roots, New American Lives.* J, Loucky and M,M Moors. Pp 93-111. Philadelphia: Tempel University Press.
- Vega Toledo, M.A. de la
2003 *Análisis geográfico de la relación entre variables biofísicas y socioeconómicas y su influencia en categorías de pobreza en el territorio nacional.* Universidad Rafael Landívar Facultad de Ciencias Ambientales y Agrícola
- Volkskrant, De
2003 Niet religie, maar armoede is de oorzaak van burgeroorlog. **Electronisch document,** <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2680/Economie/article/detail/724712/2003/05/15/Niet-religie-maar-armoede-is-oorzaak-burgeroorlog.dhtml>. **geraadpleegd op 14 juni 2011**
- Walker, J et al.
2001 Livelihood strategy approach to community-based planning and assessment: a case study of Molas, Indonesia. *Impact assessment and project appraisal*, 19(4). 297-309
- Worldbank
2010 Guatemala: Protecting and Expanding Opportunities for Vulnerable Groups.
- Worldbank
2010 Guatemala: Country Brief. **Electronisch document,** <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/LACEXT/GUATEMALAEXTN/0,,contentMDK:22254443~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:328117,00.html>. **Geraadpleegd op 20 Juni 2011.**
- Unicef
2010 Toekomstige generaties in gevaar door langdurige ondervoeding: De ontwikkeling van kinderen wordt bedreigd door onvoldoende zorg en voeding in de eerste duizend dagen van hun leven. **Electronisch document,** <http://www.unicef.nl/nieuws/berichten/2010/11/03/toekomstige-generaties-in-gevaar-door-langdurige-ondervoeding.aspx>, **geraadpleegd op 2 januari 2011.**

Reflectieverslag

Veldwerk in San Alfonso was een bijzondere ervaring. Een ervaring met vele ups en downs die ik nooit zal vergeten. Het is onmogelijk om veldwerk in één woord te beschrijven. Het was geweldig, maar tegelijkertijd zwaar. Het was overweldigend maar ook weer heel vanzelfsprekend soms. Makkelijk is het in geen geval geweest en ik heb veel van deze tijd geleerd. Niet alleen wat betreft mijzelf als antropoloog, maar ook wat betreft andere aspecten in het leven. Alleen op een plek als deze, zonder douche, zonder wc en zonder vrienden en familie om je heen, leer je jezelf goed kennen. Je goede eigenschappen en je mindere. En daar moet je mee leren omgaan. Je moet in de eerste plaats leren omgaan met jezelf.

Het werken in een totaal andere omgeving is interessant, uitdagend en ontzettend moeilijk. De mensen om je heen spreken in een taal die je wel begrijpt, wel kunt verstaan, maar soms mis je dingen en heb je het gevoel, dat je je eigen gevoel nooit helemaal kunt uitdrukken. Dat je nooit in staat bent om duidelijk te maken wat er in je omgaat. Tevens ben ik op mijn onderzoeks locatie permanent ziek geweest. Dit heeft zowel op mij, als op mijn onderzoek effect gehad. Je voelt je lichamelijk ziek, maar geestelijk gaan er dan ook dingen meespelen. Je voelt je sneller uit het veld geslagen, kunt op sommige momenten minder makkelijk relativiseren en soms was het moeilijker op te brengen om te *socializen* met mensen. Op die momenten wilde je eigenlijk alleen maar mensen om je heen die je zonder woorden zouden begrijpen, maar dat was niet mogelijk.

Nu kan ik terugkijken op een onderzoek, dat ondanks verschillende tegenslagen, van persoonlijke en ethische aard, zo goed als het kon is volbracht. Ik heb er alles uit gehaald, al blijven er altijd dingen die je misschien beter anders had kunnen aanpakken. Ik ben aan het einde van mijn onderzoek achter dingen gekomen, die ik van tevoren nooit had kunnen weten. Wanneer ik dit wel had geweten waren dingen anders uitgekapt, daar ben ik stellig in. Het had echter niet voorkomen kunnen worden.

In een volgend onderzoek zou ik bepaalde vragen van tevoren nog meer verkleinen en zo stellen dat ze slechts op één manier op te vatten zijn. Ik ben in mijn interviews aangelopen tegen antwoorden die me dubieus voorkwamen. Na analyse en grondig nalezen ben ik erachter gekomen dat dit helemaal niet lag aan mijn informanten, maar aan mijn eigen vraagstelling. Vragen over schoolkosten en inkomen bijvoorbeeld, kunnen op zoveel manieren worden beantwoord als je de vraag niet genoeg afbakt. Een simpelweg, hoeveel betalen jullie voor school? Of, wat is uw inkomen? Zijn veel te breed en kennen een grote variëteit aan antwoorden.

In een volgend onderzoek zou ik van tevoren graag langer en beter nadenken over mijn vraagstelling en dit aan verschillende mensen laten zien. In mijn eigen tunnelvisie ben ik er vanuit gegaan dat dit maar op één enkele manier te beantwoorden was, namelijk hoe ik het zelf gedaan zou hebben. Ik durf te zeggen dat ik grotendeels blij ben geweest met de rol die ik als veldwerker heb aangenomen. Ik was heel flexibel, meegaand op zijn tijd, maar stond ook open voor nieuwe dingen en zag deze ook. Wat ik in een volgend veldwerk beter zou kunnen doen is iets meer initiatief nemen. Omdat ik onderdeel was van de vrouwenorganisatie voor even, en met hen bezig was, heb ik me heel erg laten leiden. Het was makkelijk om in mijn onderzoeksgroep te leven en dit heb ik met beide handen aangegrepen. Toen ik zag hoeveel moeite anderen moesten doen voor het regelen van een interview en hoe vanzelf dat bij mij ging, ben ik wel gaan beseffen dat het niet altijd zo zal gaan. Voor een volgend onderzoek moet ik dan ook alert zijn op het feit dat de kans niet heel groot is dat dit me weer overkomt en ik misschien meer initiatief zelf zou moeten nemen.

Het contact met mijn informanten was dus vrij intensief en dagelijks. Ik sprak niet iedereen elke dag, maar ik sprak sowieso elke dag iemand, waardoor ik een heel goed beeld heb weten te vormen. Om deze reden waren interviews ook niet altijd de meest zinvolle manier van onderzoek doen voor mij. Het dagelijks leven en de informele gesprekken waren minstens zo interessant, maar ze gaven voornamelijk een goede invulling op elkaar. Mijn rol als veldwerker heb ik van tevoren nooit zo kunnen bedenken, al denk ik dat ik gewoon dicht bij mezelf ben blijven staan, waardoor ik niet het gevoel had dat ik echt een rol aannam. Ik was gewoon mijzelf in een andere setting, maar op die manier was het wel het makkelijkst om onderzoek te doen. Dat kost minder energie.

Ik kijk terug op dit onderzoek met een mengeling van geluk en frustratie. Geluk, omdat ik eindelijk heb kunnen doen wat ik al zo lang wilde. Ik heb onderzoek gedaan naar een onderwerp waar ik me al zolang voor interesseer, in een ruraal dorpje. Dit wilde ik al toen ik op de middelbare school zat, dus het is een droom die is uitgekomen en tegelijkertijd een overwinning op mezelf. Een overwinning, omdat ik frustraties heb gekend op meerdere fronten. Ondanks dat kan ik toch terugkijken op een geslaagd onderzoek en een bijzondere tijd, bij bijzondere mensen.

Veldwerkfoto: Pizza eten met de vrouwen van SAQ'JAL.

Samenvatting in het Spaans

Estragías de la vida de los refugiados en San Alfonso

Entre 1960 y 1996, Guatemala sufrió La Violencia (una larga guerra civil) la cual dejó un profundo impacto en la gente. En ella ocurrió el llamado Genocidio Guatemalteco. La Violencia, que duró 36 años en total, fue alimentado por la discriminación, la exclusión política y los conflictos por la tierra. El punto álgido de la guerra se encontró en los años 80. Desde 1979 a 1984 un gran número de indígenas fueron víctimas de la violencia. Estos grupos proceden principalmente de varias áreas de Huehuetenango, El Quiché, Alta Verapaz y la region Ixil. En total, más de 200.000 personas muertas y 1,5 millones han huido en otro lugar. La Guerra terminó en 1996 con la firma de Paz entre el Gobierno y la guerrilla URNG (Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca).

En esta tesis ha escrito que son las estragías de la vida de los refugiados Mam en San Alfonso, una comunidad pequeña en Guatemala. He explorado la cantidad multidimensional de pobreza y he utilizado *capability guidelines* de la OECD (2001) y los efectos de La Violencia a probreza. Esta investigación se divide en composición del hogar, recursos y división del trabajo, los recursos colectivos y capital social. Lo mismo cantidad multidimensional de pobreza son los condiciones para un reasentamiento de los refugiados de Brookings Institution (2007). Las estragías de la vida, componerse de una combinación de actividades que los refugiados eligen para llegar a fin. Las actividades están las capacidades de la gente (*capabilities*)

El *protective capability* consiste en esta planteamiento y escribe que pobreza incluir la consecuencia de La Violencia. La historia de las familias, la violencia, los asesinatos, la discriminación y la inseguridad de los refugiados estan más importante en las vidas de la gente ahorita.

La *economic capability* significa que las personas deben poseer los recursos y ser la capacidad para consumir estos recursos. Tierra propia es importantísimo en la vida de los refugiados, pero las familias no la tienen suficiente. Cuando hay tierra propia es posible sembrar cultivos para vender o para consumir. Cuando no hay, las familias necesitan comprar productos y alimento en el mercado. Tener tierra propia sería más fácil, pero no es posible.

La *human capability* describe que la gente tiene derecho a la salud, educación, nutrición, agua potable y refugio. Salud siempre es un problema grandísimo. Los precios de los consultos a medico son caro y por eso pagarlos es imposible. La comunidad tiene enfermeros, que son más

baratos que un medico en San Martin o en Retalhuleu. Las familias usan medicamentos naturales, por que estas son más barato que medicamentos en una farmácia. Las familias dicen que medicamentos naturalos son más saludable y no tienen químicos. Para los niños es posible van a la escuela, por que en San Alfonso está una escuela primaria. Despues la primaria, los niños van a basico. Para los chicos educación es más seguro, por que nesecitan mantener a la familia en el futuro, los padres dicen. En total, cuatro personas de San Alfonso van a la universidad. La universidad es carisimo, y los posibilidades despues la universidad no son seguro. Hace un año, la careterra de San Martin a San Alfonso terminó. Desde hace tres años hay microbuses entre los comunidades. Por eso, ir al mercado, medico y estos lugares es más facil para las familias hoy día. Antes, ellas necesitan caminar a San Martin y lugares legos de San Alfonso. Por que la carretera, el acceso a los recursos colectivos es mas fácil.

A pesar los abusos de los derechos humanos en Guatemala estan diario, los refugiados tienen derechos de voto y la influencia de los procesos políticos, escribe la *political capability*. Las familias votan porque ellas son parte de la Comunidad. La política es muy corrupto. Hay demasiadas promesas pero nada se termina.

La *socio-cultural capability* busca la oportunidad para participar activamente en la sociedad. Los miembros de las familias refugiados participan activamente en el COCODE y SAQ'JAL, asociaciones que trabajan por la situación socioeconómica de San Alfonso. Se sienten un miembro de pleno derecho de la sociedad, porque de esta manera tienen la capacidad de hacer algo acerca de la situación.

Durante mi investigación yo miré las condiciones para un reasentamiento éxito (Brookings Institution 2007) y finalmente yo he analizado las condiciones de las familias reasentadas en San Alfonso. En quinto lugar, la importancia de la restitución de bienes o la indemnización (tierra), está un problema recurrente que hasta ahora nada se ha hecho. Las familias no han regresado a sus lugares de origen. Las familias no tienen tierra propia para sembrar, pero tierra está crucial en la vida de estas familias. Las afirman que poseer su propia tierra podría ayudar para mejorar su situación socio-económica.

